अपाङ्गता भएका व्यक्तिको राष्ट्रिय कार्ययोजना

(आ.व. 207७/7८-208६/8७)

नेपाल सरकार

महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय

सिंहदरवार, काठमाडौँ

परिच्छेद-१
राष्ट्रिय कार्ययोजनाको परिचय

1. **पृष्ठभूमि**

२०७२ सालमा जारी भएको नेपालको संविधानले समानुपातिक, समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा विभेदरहित, आर्थिक समानता, समृद्ध र न्यायपूर्ण समाजको निर्माण गर्ने संकल्प लिएको छ । संविधानको धारा १८ मा समानताको हक अन्तर्गत सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुनेछन् । कसैलाई पनि कानूनको समान संरक्षणबाट वन्चित गरिने छैन।सामान्य कानूनको प्रयोगमा अपाङ्गताको आधारमा भेदभाव गरिने छैन र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको संरक्षण, सशक्तिकरण वा विकासका लागि कानून बमोजिम विशेष व्यवस्था गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ। संविधानको धारा ३१ मा शिक्षा सम्बन्धी हक अन्तर्गत अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपमा विपन्न नागरिकलाई कानूनबमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा र दृष्टिविहीन नागरिकलाई ब्रेललिपि तथा बहिरा र स्वर वा बोलाइ सम्बन्धी अपाङ्गता भएका नागरिकलाई साङ्केतिक भाषाका माध्यमबाट कानूनबमोजिम निःशुल्क शिक्षाको हकको व्यवस्था गरेको छ ।त्यस्तै गरी धारा ३९ मा अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई राज्यबाट विशेष संरक्षण र सुविधा पाउने हकको व्यवस्था रहेको र धारा ४२ मा अपाङ्गता भएका नागरिकलाई विविधताको पहिचान सहित मर्यादा र आत्मसम्मानपूर्वक जीवनयापन गर्न पाउने र सार्वजनिक सेवा तथा सुविधामा समान पहुँचको व्यवस्थाको साथै अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई शिक्षा,,स्वास्थ्य,,रोजगारी,,आवास र सामाजिक सुरक्षामा कानून बमोजिम प्राथमिकताका साथ अवसर पाउने हकको व्यवस्था गरेको छ । नेपाल पक्ष भएको अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धि महासन्धी)2006 लाई २००९ मा अनुमोदन गरेको, एशिया तथा प्रशान्त क्षेत्रको इन्चोन रणनीति (२०१५-२०२२) कार्यान्वयनमा रहेको र विश्व अपाङ्गता सम्मेलनमा नेपालले सहभागिता जनाएको र प्रोटोकलमा अनुमोदन गरिसकेकाले नेपालको अपाङ्गता क्षेत्रप्रति अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता समेत रहेको छ ।

अपाङ्गता भएका व्यक्ति विरुद्ध हुने भेदभाव अन्त्य गरी नागरिक, राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारको सम्मान गर्न तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई सशक्तिकरण गरी नीति निर्माण र विकास प्रक्रियामा सहभागी गराई स्वावलम्वी र सम्मानजनक जीवनयापनको वातावरण सुनिश्चित गर्न अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन २०७४ र अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी नियमावली २०७७ कार्यान्वयनमा रहेको छ । त्यस्तै अपाङ्गता भएका व्यक्तिको

मर्यादित र आत्मनिर्भर जीवनयापनका लागि आर्थिक एवम् सामाजिक सशक्तिकरण गर्ने उद्देश्य सहित पन्ध्रौं आवधिक योजना र दिगो विकासका लक्ष्यले अपाङ्गतामैत्री विद्यालय लगायतका सार्वजनिक स्थलमा सुरक्षित, समावेशी र सर्वसुलभ पहुँचको विषय समावेश गरी कार्यान्वयनमा रहेको अवस्था छ ।

अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई शारीरिक अङ्ग वा प्रणालीमा भएको समस्या तथा कठिनाइको आधारमा दश प्रकारका अपाङ्गता वर्गीकरण गरिएको छ । परिचय पत्र प्रदानको लागि अशक्तताको आधारमा चार प्रकारमा वर्गीकरण गरी पूर्ण अशक्त र अति अशक्त अपाङ्गतालाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता राज्यबाट उपलब्ध हुदै आएको छ । अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई आरक्षणको व्यवस्था गरिएको, क्षमता विकास कार्यक्रम र सहायक समाग्री वितिरण लगायतका विभिन्नि कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ ।

अपाङ्गताका क्षेत्रमा प्राप्त उपलब्धलिाई संस्थागत गर्दै दिगो विकासका लक्ष्य प्राप्त गर्न, सङ्घ,,प्रदेश र स्थानीय तहबीचको समन्वय र सहकार्यलाई सुदृढ बनाउँन, राज्यका तीनवटै तहमा अपाङ्गतामैत्री शासन प्रणालीलाई संस्थागत गरी न्यायपूर्ण समाज बनाउनको लागि तीन तहका सरकारको स्पष्ट भूमिका सहितको एक राष्ट्रयि कार्ययोजना तयार गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न आवश्यक भएकोले यो कार्य योजना (२०७७।७८-२०८६।८७) तयार गरिएको छ ।

2. संवैधानिक एवम् कानूनी व्यवस्थाः

(1) संवैधानिक व्यवस्थाः

नेपालको संविधानको धारा १८ समानताको हकमा सामान्य कानूनको प्रयोगमा अपाङ्गताको आधारमा भेदभाव गरिनि छैन । धारा ३१ शिक्षा सम्बन्धी हकमा अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपमा विपिन्न नागरिकलाई कानूनबमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा र दृष्टिविहीन नागरिकलाई ब्रेललिपि तथा बहिरा र स्वर वा बोलाइ सम्बन्धी अपाङ्गता भएका नागरिकलाई साङ्केतिक भाषाका माध्यमबाट कानूनबमोजिम निःशुल्क शिक्षाको व्यवस्था, धारा ३९ बालबालिकाको हकमा अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई राज्यबाट विशेष संरक्षण र सुविधा पाउने व्यवस्था, धारा ४२ सामाजिक न्यायको हकमा अपाङ्गता भएका नागरिकलाई विविधिताको पहिचान सहित मर्यादा र आत्मसम्मानपूर्वक जीवनयापन गर्न पाउने र सार्वजनिक सेवा तथा सुविधामा समान पहुँचको व्यवस्थाको साथै अपाङ्गता भएका व्यक्तिहिरूलाई शिक्षा,,स्वास्थ्य,,रोजगारी,,आवास र सामाजिक सुरक्षामा कानून बमोजिम प्राथमिकताका साथ अवसर पाउने व्यवस्था रहेको छ । त्यसैगरी धारा ५१ को

खण्ड (ज) को नागरिकका आधारभूत आवश्यकता सम्बन्धी नीतिको बुदा नं. १४ मा यातायात सुविधामा नागरिकहरुको सरल, सहज र समान पहुँच सुनिश्चित गर्दै यातायात क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने र वातावरण अनुकूल प्रविधिलाई प्राथमिकता दिँदै सार्वजनिक यातायातलाई प्रोत्साहन र निजी यातायातलाई नियमन गरी यातायात क्षेत्रलाई सुरक्षित, व्यवस्थित र अपाङ्गता भएका व्यक्ति अनुकूल बनाउने राज्यको नीति रहेको छ ।

(2) कानूनी व्यवस्था

अपाङ्गता भएका व्यक्तिको विरुद्ध हुने भेदभाव अन्त्य गरी उनीहरुको नागरिक, राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारको सम्मान गर्न तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सशक्तिकरण, नीति निर्माण र विकास प्रक्रियामा सहभागी गराई स्वावलम्बी र सम्माजनक जीवनयापनको बातावरण सुनिश्चित गर्न केही कानूनहरु कार्यान्वयनमा रहेका छन् । यस क्षेत्रका केही महत्त्वपूर्ण राष्ट्रिय कानूनहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

1. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्वन्धी ऐन, २०७४
2. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धि नियमावली, २०७७
3. अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि पहुँचयुक्त भौतिक संरचना तथा सञ्चार सेवा निर्देशिका, २०६९,
4. अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई हवाई यात्रामा दिइने छुट वा सहुलियत सम्वन्धि कार्यविधि, २०६३,
5. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको परिचय पत्र वितरण कार्यविधि, २०७५
6. राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६
7. राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति २०७६

(3) अन्तराष्ट्रिय कानूनी व्यवस्थाः

अपाङ्गता भएका व्यक्तिको हक अधिकारको संरक्षण एवम् सशक्तिकरण र विकासका लागि नेपाल सरकारले अन्तराष्ट्रिय महासन्धीहरुको अनुमोदन र प्रोटोकलमा हस्ताक्षर गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । यस क्षेत्रका केही महत्त्वपूर्ण अन्तराष्ट्रिय कानूनहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

1. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धि महासन्धी (Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)
2. एशियाि तथा प्रशान्त क्षेत्रको इन्चोन रणनीति (२०१५ देखि २०२२)
3. विश्व अपाङ्गता सम्मेलन (२०१८)

पन्ध्रौं आवधिक योजना र दिगो विकासका लक्ष्यले अपाङ्गतामैत्री विद्यालय लगायतका सार्वजनिक स्थलमा सुरक्षित, समावेशी र सर्वसुलभ पहुँचको विषय समावेश गरी सामाजिक आर्थिक सशक्तिकरण गर्दै सम्मानपूर्वक जीवनयापनको वातावरण सिर्जना गर्ने व्यवस्था अङ्गीकार गरेको छ ।

3. **विद्यमान अवस्था**

मन्त्रालयले विगतका वर्ष देखि नै अपाङ्गता भएका व्यक्तिको हक अधिकार सुनिश्चित गर्न र उनीहरुको मर्यादित, स्वावलम्वी र आत्मनिर्भर जीवनयापनको लागि दश वर्षे कार्य योजना (२०६३ ।२०७३) कार्यान्वयनमा आई विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन भएका छन् । अपाङ्गता भएका व्यक्तिको आर्थिक तथा सामाजिक विकासका लागि भएका नीतिगत, कानूनी व्यवस्था र सञ्चालित कार्यक्रमले अपाङ्गता भएका व्यक्तिको प्रतिनिधित्व, सहभागिता र,विद्यमान स्रोत साधनमा पहुँच आदिमा वृद्धि हुँदै गएको छ । साथै, जीविकोपार्जन, उद्यमशीलता र रोजगारीमा समेत सहभागिता वृद्धि भएको अवस्था छ ।
अपाङ्गता भएका व्यक्तिको जनसङ्ख्या कुल जनसङ्ख्याको १.९४ प्रतिशत रहेको छ । २०६८ सालको जनगणना अनुसार अपाङ्गता भएका व्यक्ति ५,१३,३२१ मध्ये सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने अपाङ्गता भएका व्यक्ति १,५३,८६५ रहेका छन् । राज्यका विभिन्न संरचना तथा निकायमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सहभागिता र प्रतिनिधित्वमा सुधार हुँदै आएको छ । राजनीतिक क्षेत्रमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सहभागिताको अवस्था प्रतिनिधि सभामा एक जना र राष्ट्रिय सभामा चार जना रहेको छ।त्यसैगरी निजामती सेवा लगायत विभिन्न सरकारी तथा सार्वजनिक सेवामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि ५%,आरक्षणको व्यवस्था गरिएको छ । निजामती सेवामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सहभागिता २०६४/०६५ देखि २०७६/०७७ सम्म ९९६ जना रहेको छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिको हक अधिकार, सशक्तिकरण र विकासका लागि तीन तहका सरकारका प्रतिविद्धता एवं संघसंस्था समेतको रायलाई समेटी यो कार्ययोजना तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याउन आवश्यक रहेको छ ।अतः कानूनी प्रबन्ध, संस्थागत सुधार तथा क्षमता विकासका

माध्यमबाट तीनवटै शासकीय तहमा अपाङ्गतामैत्री शासन प्रणालीको विकास गर्न तीन तहको सरकारको काम कारवाहीलाई स्पष्ट गरी कार्यक्रम गर्ने समेतको कार्यको लागि कार्ययोजना तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याउन आवश्यक रहेको छ ।

४. कार्ययोजना तर्जुमा गर्दा अपनाईएका विधि र प्रक्रिया र सीमाः

राज्यका सबै क्षेत्रमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको पहुँच स्थापित गरी सहभागिता सुनिश्चित गर्दै आर्थिक र सामाजिक सशक्तिकरणद्धारा सम्मानपूर्वक जीवनयापनको बातावरण सिर्जना गर्नका लागि तीन तहको सरकारको साझेदारी, समन्वय र सहकार्यमा अपाङ्गतामैत्री शासन प्रणालीको विकास गर्ने उद्देश्यका साथ आ.व. २०७७/७८ को नीति तथा कार्यक्रम र बजेट तथा कार्यक्रममा व्यवस्था गरिए अनुसार राष्ट्रिय कार्ययोजना तयार गरी कार्ययोजनाको मस्यौदामा मन्त्रालयहरू, राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ लगायतका निकायबाट राय सुझाव लिई उक्त निकायबाट प्राप्त राय सुझावलाई समावेश गरी यो कार्ययोजना तयार गरिएको छ।

५. कार्ययोजनाको आवश्यकता र औचित्यः

दिगो विकासको लक्ष्य प्राप्त गर्न अपाङ्गतामैत्री शासन प्रणालीको विकास गरी न्यायपूर्ण समाजको स्थापना गर्न, नेपालले राष्ट्रिय क्षेत्रीय र अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा गरेका प्रतिबद्धता पूरा गर्न, अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई आवश्यकताका आधारमा सहायक सामग्रीहरू उपलब्ध गराउन, परिचयपत्र वितरणलाई पहुँच योग्य बनाउन, निर्णय प्रक्रियामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सहभागिता वृद्धि गर्न, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी र सार्वजनिक जीवनमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको पहुँच बृद्धि गर्न र अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सम्मान एवम् अधिकार प्रवर्द्धन गर्ने समेत कार्यको लागि यो राष्ट्रिय कार्ययोजना आवश्यक रहेको छ । विशेष गरी संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको स्पष्ट भूमिका यस कार्ययोजनामा उल्लेख गरिएकोछ ।

अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई स्वरोजगार,,रोजगारी र उद्यमशीलताको एकीकृत कार्यक्रमका माध्यमबाट आर्थिक सशक्तिकरण गर्न, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको हक अधिकारको संरक्षण गर्न, अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई आत्मनिर्भर र स्वावलम्वी बनाउन, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको बर्गीकरणको आधारमा तथ्याङ्क प्रणाली व्यवस्थित गर्न, अपाङ्गताको वर्गीकरण अनुसारका कार्यक्रम तय गर्न, रोजगारीका अवसर सृजना गर्न र सीप विकास एवम् क्षमता विकासका लागि तालिम प्रदान गरी आर्थिक सशक्तिकरण गर्न यो कार्ययोजनाको औचित्य रहेको छ ।

अपाङ्गताको क्षेत्रमा मुलुकले हासिल गरेका उपलब्धिलाई निरन्तरता दिँदै अपाङ्गतामैत्री शासन प्रणालीलाई स्थानीय तह देखि नै संस्थागत गर्न यस कार्ययोजनाले मार्गनिर्देश गर्नेछ। यस कार्ययोजनाले सार्वजनिक क्षेत्र, निजी क्षेत्र, सहकारी क्षेत्र, गैरसरकारी संस्था एवम् सामुदायिक संस्था सबैमा अपाङ्गतामैत्री कार्यक्रम सञ्चालनमा सामान्जस्यता ल्याउन समन्वय गर्नेछ । साथै समृद्ध नेपाल, सुखी नेपालीको साझा राष्ट्रिय आकाङ्क्षा पूरा गर्न समेत यस कार्ययोजनाले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

परिच्छेद-२
राष्ट्रिय कार्ययोजनाको सोच, उद्देश्य र कार्यनीति

1. सोच

अपाङ्गता भएका व्यक्तिको मर्यादित, स्वावलम्वी र आत्मनिर्भर जीवन ।

2. लक्ष्य

अपाङ्गता भएका व्यक्तिको आर्थिक र सामाजिक सशक्तिकरण गरी तीनवटै शासकीय तहमा अपाङ्गतामैत्री शासन प्रणालीको विकास गर्ने ।

3. उद्देश्य

1. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको आर्थिक तथा सामाजिक सशक्तिकरण गर्नु ,
2. अपाङ्गता सम्बन्धी राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय कानूनले प्रदान गरेका हक अधिकार स्थापित गर्नु,
3. अपाङ्गता भएका व्यक्ति प्रति गरिने विभिन्न प्रकारका अन्धविश्वास, विभेद र हिंसा अन्त्य गर्नु,
4. सवै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्नु,

5. सवै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सहज जीवनयापनको लागि पुनर्स्थापना र स्वास्थ्योपचारको व्यवस्था गर्नु,
6. भौतिक संरचना, यातायात, सेवा सुविधा, साधन स्रोत, सूचना तथा सञ्चार र प्रविधिमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सहज पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।
7. कानूनी प्रबन्ध, संस्थागत सुधार तथा क्षमता विकासका माध्यमबाट तीनवटै शासकीय तहमा अपाङ्गतामैत्री शासन प्रणालीको विकास गर्नु ।

4. रणनीति

1. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको स्रोत साधन माथि समान पहुँच, नियन्त्रण र निर्णय प्रक्रियामा अर्थपूर्ण सहभागिता हुने गरी आर्थिक सशक्तिकरणको माध्यमबाट आत्मनिर्भर बनाउने ।
2. निरोधात्मक, उपचारात्मक तथा नियमनकारी उपायद्बारा सामाजिक मूल्य र मान्यतामा परिवर्तन गर्दै अपाङ्गतामैत्री प्रणालीको विकास गर्ने ।
3. स्वरोजगार, रोजगारी र उद्यमशीलताको एकीकृत कार्यक्रमका माध्यमबाट अपाङ्गता भएका व्यक्तिको आर्थिक सशक्तिकरण गर्ने ।
4. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय कानूनले प्रदान गरेका हक अधिकार संरक्षण गर्न कानूनको निर्माण तथा पुनरावलोकन गर्ने ।
5. अपाङ्गता भएका व्यक्तिप्रति गरिने विभिन्न प्रकारको अन्धविश्वास र सवै प्रकारका विभेद अन्त्य गर्ने ।
6. समावेशी शिक्षाको माध्यमबाट अपाङ्गता भएका व्यक्तलिाई सक्षम, प्रतिस्पर्धी, मर्यादित बनाउने ।
7. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको लागि सवै प्रकारका सुविधा सहितको पुनस्थापना र स्वास्थ्योपचार लगायत सहायक सामग्रीको व्यवस्था गर्ने ।
8. भौतिक संरचना, यातायात, सूचना तथा सञ्चार र प्रविधि अपाङ्गतामैत्री बनाउने ।
9. कानूनी प्रबन्ध, संस्थागत सुधार तथा क्षमता विकासका माध्यमबाट तीनवटै शासकीय तहमा अपाङ्गतामैत्री शासन प्रणालीको विकास गर्ने ।

5. नीति तथा कार्यनीतिः

रणनीति १: अपाङ्गता भएका व्यक्तिको स्रोत साधन माथि समान पहुँच, नियन्त्रण र निर्णय प्रक्रियामा अर्थपूर्ण सहभागिता हुन गरी आर्थिक सशक्तिकरणको माध्यमबाट आत्मनिर्भर बनाउने ।

(1) अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि आय आर्जनका कार्यक्रम गरी आत्मनिर्भर बनाईनेछ ।

(2) अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई सरकारी सहकारी गैरसरकारी तथा निजि क्षेत्रमा आरक्षणको माध्यमबाट रोजगारीको प्रवन्ध गरिने छ ।

(3) अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई स्वदेशी पूँजी बजार, व्यवसाय र गैर कृषि क्षेत्रको रोजगारी अभिवृद्धि गरिनेछ ।

(4) अपाङ्गता भएका व्यक्तिद्वारा प्रवर्द्धित उद्योग व्यवसायलाई अनुदान प्रदान गर्ने, सहुलियित व्याज दरमा ऋण प्रदान गर्ने र बीमामा छुट, सुविधा व्यवस्था गरिनेछ ।

(5) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको आर्थिक क्रियाकलापमा व्यावसायिक र सामाजिक जोखिम न्यूनीकरण गर्न सूचना प्रवाहको सहज व्यवस्था मिलाइनेछ ।

(6) अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई रोजगारी दिने वा रोजगारीको व्यवस्था गरदिने सामाजिक संस्था, व्यापारिक वा औद्योगिक प्रतिष्ठानलाई बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाबाट सहुलियित व्याजदरमा ऋण उपलब्ध गराउने ।

(7) सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहमा स्थापना तथा सञ्चालनमा रहेका औद्योगिक क्षेत्र, विशेष आर्थिक क्षेत्र तथा औद्योगिक ग्राममा अपाङ्गता भएका व्यक्ति उद्यमीलाई उद्योग व्यवसाय सञ्चालन गर्न स्थान उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरिनेछ ।

रणनीति २: निरोधात्मक, उपचारात्मक तथा नियमनकारी उपायद्बारा सामाजिक मूल्य र मान्यतामा परिवर्तन गर्दै अपाङ्गतामैत्री प्रणालीको विकास गर्ने ।

(1) अपाङ्गता भएका व्यक्तिमाथि हुने हिंसालाई निरोधात्मक, उपचारात्मक र नियमनकारी व्यवस्थाको माध्यमबाट सम्बोधन गरिनेछ ।

(2) अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई सहयोग र सेवा गरौ भन्ने सामाजिक मूल्य र मान्यता स्थापित गरिने छ ।

(3) कार्यस्थल तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिमाथि हुने भेदभाव एवम् दुर्व्यवहारको अन्त्य गरिनेछ ।

(4) न्याय सम्पादनसँग सम्बन्धित न्यायिक तथा अर्धन्यायिक निकायका पदाधिकारीलाई अपाङ्गताका विषयमा क्षमता अभिवृद्धिका तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।

(5) सामाजिक सुरक्षा अन्तर्गतका सेवा सुविधाहरूको कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउन अनुगमन, चेतना अभिवृद्धि र अभिमुखीकरण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

(6) अपाङ्गता भएका महिला, बालबालिका लगायत अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई हेर्ने तीनै तहका निकायलाई थप स्रोत साधन सम्पन्न बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ।

(7) अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि सुरक्षा, संरक्षण तथा पुनर्स्थापना गर्न मापदण्ड तयार गरी अल्पकालीन सेवा केन्द्र र दीर्घकालीन पुनर्स्थापना केन्द्र सञ्चालन गरिनेछ ।

(8) मानसिक वा मनोसामाजिक अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई मनोसामाजिक परामर्श/विमर्श, कानूनी सेवा, स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क उपलब्ध गराईनुका साथै परिवार र समुदायमा पुनर्मिलन गराइनेछ।

(9) संघ प्रदेश र स्थानीय तहका विषयगत मन्त्रालय र निकायहरूमा अपाङ्गताको क्षेत्र हेर्न अलग्ग डेस्क वा सम्पर्क विन्दुको व्यवस्था गरिनेछ ।

(10) अपाङ्गताको प्रकृति, गम्भीरता र आयस्तरलाई मध्यनजर गरी सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा प्राथमिकता दिइनेछ ।

(11) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि व्यक्तिगत सहयोगी सेवा सामाजिक सुरक्षा कै अङ्गको रूपमा प्रदान गरिनेछ।

(12) नियमित सहयोगी सेवा आवश्यक हुने गम्भीर अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि आर्थिक सहयोगको साथै परिवार सहयोग कार्यक्रम (Family support program) लागू गरिनेछ ।

(13) जनचेतना अभिवृद्धिका लागि स्थानीय विद्युतीय र छापा माध्यम, सूचना प्रविधि र राष्ट्रिय सञ्चार माध्यमहरूको प्रभावकारी परिचालन गरिनेछ ।

(14) विपदका अवस्थामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अपाङ्गताको गम्भीरताको आधारमा उद्धार, राहत, पुनर्लाभ तथा पुनर्स्थापनामा विशेष प्राथमिकता दिइनेछ ।

रणनीति ३: स्वरोजगार, रोजगारी र उद्यमशीलताको एकीकृत कार्यक्रमका माध्यमबाट अपाङ्गता भएका व्यक्तिको आर्थिक सशक्तिकरण गर्ने ।

(1) उद्यम एवम् सीप विकास तथा उद्योगसँग सम्बन्धित सीप विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरी अपाङ्गता भएका व्यक्तिको आर्थिक क्रियाकलाप वृद्धि गरिनेछ ।

(2) स्वरोजगार र उद्यमशीलता सम्बन्धी कार्यक्रममा स्थानीय तहमार्फत् अपाङ्गता भएका व्यक्तिको आर्थिक क्रियाकलापमा पहुँच, अवसर र लाभ सुनिश्चित गरिनेछ ।

(3) अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई सरकारी र निजी क्षेत्रमा रोजगारीको अवसरमा वृद्धि गर्न तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

(4) अपाङ्गता भएका व्यक्ति उद्यमीद्वारा उत्पादित वस्तुको सङ्कलन भण्डारण र गुणस्तर परीक्षणको व्यवस्था मिलाइ एकीकृत बजारीकरणमा जोड दिइनेछ ।

(5) सार्वजनिक निजी साझेदारीमा सञ्चालन गरिने परियोजनामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिद्बारा प्रबर्द्धित लगानीलाई विशेष सहुलियतसाथ समावेश गरिनेछ ।

(6) अपाङ्गता भएका महिलाका लागि विशेष संरक्षणात्मक एवम् जीविकोपार्जन सुधारका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

(7) व्यावसायिक, सीप विकास, उद्यमशीलता विकास तालिम तथा कार्यक्रमहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सहभागितालाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

रणनीति ४: अपाङ्गता भएका व्यक्तिको राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय कानूनले प्रदान गरेका हक अधिकार संरक्षण गर्न कानूनको निर्माण तथा पुनरावलोकन गर्ने ।ख

(1) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सम्वन्धमा विद्यमान कानूनमा भएका व्यवस्थाहरुको कार्यान्वयन गरिनेछ ।

(2) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अन्तराष्ट्रिय सन्धि तथा महासन्धी एवम् इच्छाधिनि आलेखमा भएका व्यवस्था कार्यान्वयनमा ल्याउन नयाँ कानून निर्माण तथा विद्यमान कानूनको पुनरावलोकन गरिनेछ ।

(3) अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि आवश्यक पर्ने सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमको दायरा विस्तार गरी प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गरिनेछ ।

(4) अपाङ्गता सम्बन्धी पहिचानका लागि आवश्यक पूर्व परीक्षण प्रणालीको विकास गरिनेछ ।

(5) अपाङ्गता भएका व्यक्तिकालागि सार्वजनिक सेवा प्रदान गर्न एकीकृत प्रणालीको विकास गरिनेछ ।

(6) विशेष कानूनी प्रावधानहरू निर्माण गरेर समुदाय र अभिभावकहरू समेतको सहयोगमा विद्यालयबाहिर रहेका अपाङ्गता भएका बालबालिकाको विद्यालयमा पहुँच स्थापित गरिनेछ ।

(7) महिला अधिकार र सशक्तिकरण सँग सम्बन्धित नीति र कार्यक्रमहरूमा अपाङ्गता भएका महिलाका विषयहरूलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

रणनीति ५: अपाङ्गता भएका व्यक्तिप्रति गरिने विभिन्न प्रकारको अन्धविश्वास र सवै प्रकारका विभेद अन्त्य गर्ने ।

(1) अपाङ्गता भएका व्यक्तिप्रति गरिने अन्धविश्वास, विभेद र हिंसा नियन्त्रण र निराकरण गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

(2) सवै प्रकारका अन्धविश्वास र हिंसा विरुद्ध समुदाय, नागरिक समाज, गैरसरकारी संस्था तथा निगरानी समूह समेतको सहयोगमा अनुगमन तथा निगरानीलाई प्रभावकारी बनाईनेछ ।

(3) सवै प्रकारका हिंसा निवारण कार्यमा सामाजिक सङ्घ संस्था, नागरिक समाज तथा गैरसरकारी संस्थालाई सक्रिय रूपमा परिचालन गरिनेछ ।

(4) स्थानीय तहको सक्रियतामा अपाङ्गता सम्बन्धी कानूनको कार्यान्वयन र नियमनलाई प्रभावकारी बनाईनेछ ।

(5) अपाङ्गता भएका व्यक्ति प्रति रहेको सामाजिक सोच र व्यवहारमा परिवर्तन गर्न सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

(6) अपाङ्गता भएका महिलाहरू माथि हुने विभेद र हिंसा अन्त्यका लागि विशेष संरक्षण प्रदान गरिनेछ ।

रणनीति ६: समावेशी शिक्षाको माध्यमबाट अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई सक्षम, प्रतिस्पर्धी, मर्यादित बनाउने ।

(1) सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई निःशुल्क उच्च शिक्षा सहित ब्रेललिपि र सांकेतिक भाषाका माध्यमबाट निःशुल्क शिक्षाको पहुँच स्थापना गरिनेछ ।

(2) शिक्षा, तालिम, रोजगारीका माध्यमबाट अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सशक्तिकरण गरिने।

(3) अपाङ्गता भएका महिलाहरूलाई लक्षित गरी सशक्तिकरण, आर्थिक उपार्जन र अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

(4) विशेष कानूनी प्रावधानहरू निर्माण गरेर समुदाय र अभिभावकहरू समेतको सहयोगमा विद्यालयबाहिर रहेका अपाङ्गता भएका बालबालिकाको विद्यालयमा पहुँच स्थापित गरिनेछ ।

(5) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको व्यावसायिक र गुणस्तरीय उच्चशिक्षामा समान पहुँच स्थापित गर्न आवश्यक कानूनी र प्रणालीगत व्यवस्था गरी अपाङ्गतामैत्री शिक्षण सिकाइको वातावरण तयार गरिनेछ ।

(6) अपाङ्गता भएका बालबालिका तथा युवालाई गुणस्तरीय शिक्षामा पहुँच पुर्‍याउन शिक्षकहरूको क्षमता विकास, विद्यालय, कलेज र विश्वविद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण लगायत पाठ्यपुस्तक, शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया, मूल्याङ्कन तथा परीक्षा प्रणाली एवम् शैक्षिक सामग्रीहरू अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि पहुँचयुक्त बनाइनेछ ।

(7) अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ प्रक्रिया र विद्यालय वातावरण सहज र मैत्रीपूर्ण बनाइनेछ ।

(8) अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई प्रारम्भिक बाल–विकास केन्द्र लगायत विद्यालयसम्मको पहुँच स्थापित गर्न र उनीहरू प्रति सकारात्मक सोच विकास गर्न चेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

(9) समावेशी शिक्षा अन्तर्गत अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई समान रूपमा शिक्षा दिन सक्ने गरी शिक्षकहरूको क्षमता विकासका लागि विभिन्न अभिमुखीकरण, तालिम र अवलोकन भ्रमण जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

(10) अपाङ्गता भएका युवाहरूको मानवीय सीप, व्यावसायिक दक्षता र रोजगारीमूलक सीप विकास गर्न लक्षित कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

(11) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि खेलकूद सम्बन्धी योजना निर्माण, विशिष खेलकुदको विकास र प्रवर्द्धन गर्न सरोकारवाला निकायहरूसँगको समन्वय, सहकार्य र सहयोग अभिवृद्धि गरिनेछ ।

रणनीति ७: अपाङ्गता भएका व्यक्तिको लागि सवै प्रकारका सुविधा सहितको पुनस्थापना र स्वास्थ्योपचार लगायत सहायक सामग्रीको व्यवस्था गर्ने ।

(1) सार्वजनिक निजी साझेदारीमा विशिष प्रकारको अपाङ्गताको लागि पुनस्थापना सेवा एवम् स्वास्थ्यपचारको व्यवस्था गरिनेछ।

(2) अपाङ्गता भएका महिलाहरूका लागि सुरक्षित मातृत्व, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य लगायत महिला स्वास्थ्य सम्बन्धी नीति र कार्यक्रम एवं विद्यमान स्वास्थ्य सेवाहरूलाई पहुँचयुक्त बनाइनेछ ।

(3) पूर्ण अशक्त, अति अशक्त, अटिज्म डाउन सिन्ड्रोम, बौद्धिक अपाङ्गता भएका तथा नदेखिने अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि आवश्यक पर्ने विशिष्ट प्रकारको सेवा र सुविधा उपलब्ध हुने व्यवस्था गरिनेछ ।

(4) पूर्ण अशक्त अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि सातै प्रदेशमा सवै प्रकारका सुविधा सहितको अपाङ्गता ग्राम स्थापना गरी सञ्चालन गरिनेछ ।

(5) अपाङ्गता भएका व्यक्तिले प्रयोग गर्ने सहायक सामाग्रीको उत्पादन र वितरण गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।

(6) स्थानीयस्तरमा रहेका अस्पताल र स्वास्थ्यचौकीहरूमा थेरापी, शारीरिक तथा मानसिक क्रियाशीलतामा अभिवृद्धि गराउन आवश्यक पर्ने पुनर्स्थापना

तथा अभ्यस्तता (Rehabilitation & Habilitation) सम्बन्धी सेवाहरू लिन अस्पताल तथा स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा भौतिक संरचना र सेवाहरू पूर्ण रूपमा अपाङ्गतामैत्री बनाइनेछ ।

(7) बौद्धिक अपाङ्गता, मस्तिष्क पक्षाघात, मनोसामाजिक अपाङ्गता, हेमोफिलिया, अटिज्म, डाउन सिन्ड्रोम र छारेरोगबाट प्रभावित व्यक्तिहरूले निरन्तर सेवन तथा प्रयोग गर्नुपर्ने औषधि तथा उपकरणहरू स्पाइनल कर्ड इन्ज्युरी भएका व्यक्तिहरूका लागि आवश्यक पर्ने युरिन ब्याग, क्याथेटर र उनीहरूले निरन्तर सेवन गर्नुपर्ने औषधिहरू उपलब्ध गराइनेछ ।

(8) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको स्वास्थ्य सेवामा पहुँच सुनिश्चित गर्न सबै तहमा अपाङ्गतामैत्री संरचना र संयन्त्रको विकास गरिनेछ ।

(9) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि निःशुल्क स्वास्थ्य बिमा तथा योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा संलग्न गरिनेछ ।

रणनीति ८: भौतिक संरचना, यातायात, सूचना तथा सञ्चार र प्रविधि अपाङ्गतामैत्री बनाउने ।

(1) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको दैनिक जीवनयापन सहज बनाउन सहायक सामग्री उत्पादनको व्यवस्था मिलाई आवागमनलाई सरल र व्यवस्थित गरिनेछ।

(2) सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि सेवा सुविधा अपाङ्गतामैत्री बनाई दैनिक क्रियाकलाप गर्न सरल हुने वातावरण निर्माण गरिनेछ ।

(3) आन्तरिक तथा अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको भौतिक संरचनाहरु र सार्वजनिक सडक यातायात अपाङ्गता भएका व्यक्ति लगायत सबैको लागि पहुँचयुक्त बनाइनेछ ।

(4) सार्वजनिक भौतिक संरचना, पूर्वाधार तथा यातायातका साधन अपाङ्गतामैत्री बनाइनेछ ।

(5) विद्यालय र विश्वविद्यालय लगायतका सरकारी भवन लगायतलाई पहुँचयुक्त बनाइनेछ ।

(6) आमसञ्चार सूचना र प्रविधिमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने गरी सेवाको उपलब्धता र उपकरणको व्यवस्था गरिनेछ ।

(7) भौतिक संरचना, यातायात, सेवा सुविधा, साधन स्रोत, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सहज पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ ।

(8) नेपाली साङ्केतिक भाषाको साझा शब्दकोष तयार गरी सार्वजनिक टेलिभिजनबाट प्रसारण हुने सूचनाहरूलाई सकेसम्म साङ्केतिक भाषामा प्रसारण गर्न एवं सबटाइटल र क्यापसन प्रयोगको व्यवस्था मिलाइनेछ।

(9) सडक वा किनारमा राखिने सार्वजनिक सरोकारका भौतिक सामग्री (टेलिफोन बुथ, आराम गर्ने ठाउँ, सडकमा लगाइने बिरुवा, सडक पेटीमा लगाइने रेलिङ, सवारी प्रतीक्षालय, बिजुली तथा टेलिफोनका पोल, तार, सूचनापाटी आदि) निश्चित मापदण्ड बनाई अपाङ्गतामैत्री ढङ्गबाट निर्माण तथा सञ्चालन गरिनेछ ।

(10) सार्वजनिक सेवासँग सम्बन्धित सूचना तथा सञ्चारलाई अपाङ्गतामैत्री बनाइनेछ ।

(11) स्थानीय तहसम्म साङ्केतिक भाषाको तालिम प्रदान गर्न विशेष कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ

(12) शौचालय, चमेनागृह, पुस्तकालय, पार्किङ, बैठक कक्ष, सम्मेलन कक्ष लगायतका सार्वजनिक कार्यस्थलसँग सम्बन्धित सुविधाहरूलाई अपाङ्गतामैत्री बनाइनेछ ।

(13) धार्मिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक, पर्यटकीय, खेलकुद र मनोरञ्जनका संरचना तथा विश्राम स्थलहरूलाई पहुँचयुक्त बनाइनेछ ।

रणनीति ९: कानूनी प्रबन्ध, संस्थागत सुधार तथा क्षमता विकासका माध्यमबाट तीनवटै शासकीय तहमा अपाङ्गतामैत्री शासन प्रणालीको विकास गर्ने ।

(1) सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा अपाङ्गतामैत्री नीति, योजना तथा कानून निर्माण गरी प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गरिनेछ ।

(2) सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहमा अपाङ्गतामैत्री नीति कार्यान्वयन गर्न सम्बन्धित शासकीय तहको क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

(3) सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा कानून निर्माण तथा कार्यान्वयनमा संलग्न पदाधिकारी तथा सरोकारवालालाई अभिमुखीकरण गरिनेछ ।

(4) सबै विषय क्षेत्रगत सार्वजनिक नीतिमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिका विषयलाई समावेश गरी कार्यान्वयनमा ल्याईनेछ ।

(5) सार्वजनिक निकायमा रहेका अपाङ्गता सम्पर्क व्यक्तिको भूमिकालाई क्षेत्रगत नीति निर्माण तथा नीति कार्यान्वयनको अनुगमनमा प्रभावकारी बनाउन प्रशिक्षित गरिनेछ।

(6) राष्ट्रिय गणना तथा सर्वेक्षणमा गरिने खण्डीकृत अपाङ्गता भएका व्यक्तिको तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषणलाई आवधिक योजना र दिगो विकासका लक्ष्यको प्रगति विश्लेषण समेत गर्न सकिने गरी तथ्यमा आधारित बनाइनेछ ।

(7) अपाङ्गतामैत्री सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको विकास गरी सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तहसम्म विस्तार गरिनेछ। यस्तो प्रणालीलाई अनलाईन रूपमा विकास गरी अद्यावधिक गर्ने र सबै सरोकारवालाको अपाङ्गतामैत्री सूचनामा सहज पहुँचको व्यवस्था मिलाइनेछ ।

(8) सार्वजनिक क्षेत्रमा हुने नियुक्तिमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको समानुपातिक समावेशिताको प्रावधानलाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।

(9) सार्वजनिक क्षेत्र तथा निजी क्षेत्रमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि सकारात्मक विभेदको नीति अवलम्बन गर्ने र निजी क्षेत्रका सेवा प्रवाहलाई अपाङ्गतामैत्री बनाउन प्रोत्साहन गरिनेछ ।

(10) बहुविभेदमा परेका अपाङ्गता भएका सीमान्तकृत, अल्पसङ्ख्यक वर्ग र अपाङ्गता भएका महिलालाई समान अवसर, पहुँच र प्रतिफल प्राप्त गर्नका लागि विशेष व्यवस्था मिलाइनेछ ।

(11) संघिय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकार तथा गैर सरकारी सरोकारवालाहरू बीच प्रभावकारी सहकार्य स्थापितगरिनेछ ।

परिच्छेद-३

<u>कार्ययोजनाको ढाँचा र समेटिएका विषय</u>

(1) **<u>उद्देश्य १ सँग सम्बन्धित:</u>** अपाङ्गता भएका व्यक्तिको आर्थिक तथा सामाजिक सशक्तिकरण गर्नु ।

क्र.सं.	रणनीति	रणनीतिक क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय			सहयोगी निकाय	समय सीमा	अपेक्षित उपलब्धि
			संघ	प्रदेश	स्थानीय			
१	अपाङ्गता भएका व्यक्तिको स्रोत साधन माथि समान पहुँच, नियन्त्रण र निर्णय प्रक्रियामा अर्थपूर्ण सहभागिता हुन गरी आर्थिक सशक्तिकरणको माध्यमबाट आत्मनिर्भर बनाउने ।	1. अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि आय आर्जन गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	- महिला,बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय	- सामाजिक विकास मन्त्रालय	स्थानीय तह	- महिला,बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, - संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय - युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय ।	निरन्तर	– अपाङ्गता भएका व्यक्तिको जीवनस्तरमा सुधार आएको हुने, – आर्थिक क्रियाकलापमा वृद्धि हुने।
		2. अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई स्वदेशी पूँजी बजार, व्यवसाय र गैर कृषि क्षेत्रको रोजगारी अभिवृद्धि गरिनेछ ।	- महिला,बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय -	--सामाजिक विकास मन्त्रालय	स्थानीय तह	- सामाजिक विकास मन्त्रालय - आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय - विभिन्न संघ संस्थाहरु	निरन्तर	- आर्थिक क्षेत्रमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सहभागितामा वृद्धिहुने । - रोजगारीका अवसरहरुको सिर्जना हुने। ।

क्र.सं.	उद्देश्य	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय			सहयोगी निकाय	समय सीमा	कार्यसम्पादन सूचक
			संघ	प्रदेश	स्थानीय			

		3. अपाङ्गता भएका व्यक्तद्विारा प्रवर्द्धति उद्योग व्यवसाय दर्ता, ऋण र बीमामा छुट, सुवधिा तथा सहुलयित प्रदान गर्ने व्यवस्था गरनिछ ।	- महलिा,बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय - अर्थ मन्त्रालय - उद्योग बाणज्यि तथा आपूर्ति मन्त्रालय	- सामाजकि वकिास मन्त्रालय - आर्थकि मामलि तथा योजना मन्त्रालय	- स्थानीय तह	- वकिास साझेदार, गैर सरकारी संघसंस्था, - वत्तिीय संघ संस्था - सार्वजनकि नकिाय, - नीजक्षेत्र	- नरिन्तर	- उद्योग व्यवसाय सञ्चालनमा वृद्धि हुने। –
		4. अपाङ्गता भएका व्यक्तकिो आर्थकि क्रयिाकलापमा व्यावसायकि र सामाजकि जोखमि न्यूनीकरण गर्न सूचना प्रवाहको सहज व्यवस्था मलिाइनेछ ।	- संघका सबै मन्त्रालय तथा सरकारी नकिाय	- प्रदेशका सबै मन्त्रालय	स्थानीय तह	–	नरिन्तर	- जोखमि न्यूनकिरण गर्न सूचना प्रवाह सहज भएको हुने ।
		5. अपाङ्गता भएका व्यक्तलाई रोजगारी दनि वा रोजगारीको व्यवस्था गरदिनि सामाजकि संस्था, व्यापारकि वा औद्योगकि प्रतष्ठिानलाई बैङ्क तथा वत्तिीय	- महलिा बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय - अर्थ मन्त्रालय	- सामाजकि वकिास मन्त्रालय - आर्थकि मामलि तथा योजना मन्त्रालय	स्थानीय तह	- अर्थ मन्त्रालय - गैर सरकारी संघसंस्था, - व्यापारकि वा औद्योगकि प्रतष्ठिान,	नरिन्तर	- सहुलयित व्याजदरमा ऋण उपलब्ध भएको हुने । - रोजगारीका अवसरमा पहुँच पुगेको हुने।

		संस्थाबाट सहुलयित व्याजदरमा ऋण उपलब्ध गराउने व्यवस्था मलिाइनेछ।				- बैङ्क तथा वत्तिीय संघ संस्था ।		
		६. सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहमा स्थापना तथा सञ्चालनमा रहेका औद्योगकि क्षेत्र, वशिेष आर्थकि क्षेत्र तथा औद्योगकि ग्राममा अपाङ्गता भएका व्यक्ति उद्यमीलाई उद्योग व्यवसाय सञ्चालन गर्न स्थान उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरनिेछ।	- उद्योग वाणज्यि तथा आपूर्ति मन्त्रालय	- उद्योग वन पर्यटन मन्त्रालय	स्थानीय तह	- महलिा, बालबालकि तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय - प्रदेश सामाजकि वकिास मन्त्रालय -	नरिन्तर	- अपाङ्गता भएका व्यक्ति उद्यमीको संख्यामा वृद्धि भएको हुने । - औद्योगकि ग्राम एवम आर्थकि क्षेत्रमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको पहुँच पुगेको हुने।
२	**नरिोधात्मक, उपचारात्मक तथा नयिमनकारी उपायद्वारा सामाजकि मूल्य र मान्यतामा**	1. अपाङ्गता भएका व्यक्तमिाथि हुने हसिालाई नरिोधात्मक, उपचारात्मक र नयिमनकारी व्यवस्थाको माध्यमबाट सम्बोधन गरनिेछ ।	- महलिा,बालबालकि तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय - गृह मन्त्रालय - सूचना, सञ्चार तथा प्रवधि	- प्रदेश सामाजकि वकिास मन्त्रालय - आन्तरकि मामलिा तथा कानून मन्त्रालय	स्थानीय तह	- जल्लिास्थति सरकारी नकिाय - गैर सरकारी संघ संस्था - नागरकि समाज	नरिन्तर	- अपाङ्गता भएका व्यक्ति माथि हुने हँसिामा न्यूनकिरण भएको हुने । -

	परिवर्तन गर्दै अपाङ्गतामैत्री प्रणालीको विकास गर्ने		मन्त्रालय					
		२. कार्यस्थल तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिमाथि हुने भेदभाव एवम् दुर्व्यवहारको अन्त्य गरिनेछ ।	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय - सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय	- प्रदेश सामाजिक विकास मन्त्रालय - आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय	स्थानिय तह	- सरोकारवाला निकाय, - पत्रकार महासंघ - गैर सरकारी संस्था - नागरिक समाज	निरन्तर	- अपाङ्गता भएका व्यक्तिमाथि हुने भेदभाव र दुर्व्यवहार कम भएको हुने।
		३. न्याय सम्पादनसँग सम्बन्धित न्यायिक तथा अर्धन्यायिक निकायका पदाधिकारीलाई अपाङ्गताका विषयमा क्षमता अभिवृद्धि तालिम सञ्चालन गर्ने।	- कानून न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय - गृह मन्त्रालय	- आन्तरिक मामिला तथ कानून मन्त्रालय	स्थानीय तह	- न्यायिक तथा परामर्श तालिम केन्द्र - न्यायिक निकायहरु - अर्धन्यायिक निकायहरु	निरन्तर	- अपाङ्गतामैत्रीको विषयमा क्षमता अभिवृद्धि तालिम सञ्चालन भै क्षमता विकास भएको हुने ।
		४. सामाजिक सुरक्षा अन्तर्गतका सेवा सुविधाहरूको कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउन	- गृह मन्त्रालय - महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय	-	स्थानीय तह	- पञ्जीकरण विभाग - नागरिक समाज - सरोकारवाला संघ संस्था	निरन्तर	- अनुगमन प्रभावकारी भएको हुने। - चेतनामा वृद्धि आउने ।

		अनुगमन, चेतना अभिवृद्धि र अभिमुखीकरण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।						- अभिमुखीकरण कार्यक्रम संचालन भएको हुने ।
		५. अपाङ्गता भएका महिला, बालबालिका लगायत अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई हेर्ने तीनै तहका निकायलाई थप स्रोत साधन सम्पन्न बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ।	- अर्थ मन्त्रालय	- आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय	स्थानीय तह	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय		- सरोकारवाला निकायहरु स्रोत साधन सम्पन्न भई कार्यान्वयनमा आउनेछन् ।
		६. अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि सुरक्षा, संरक्षण तथा पुनर्स्थापना गर्न मापदण्ड तयार गरी अल्पकालीन सेवा केन्द्र र दीर्घकालीन पुनर्स्थापना केन्द्र सञ्चालन गरिनेछ ।	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय	- सामाजिक विकास मन्त्रालय	स्थानीय तह	- प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषद्को कार्यालय - राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ - गैर सरकारी संघ संस्था		- मापदण्ड निर्माण हने । - अल्पकालीन र दीर्घकालीन पुनर्स्थापना केन्द्र सञ्चालन भएको हुने ।

		७. मानसकि वा मनोसामाजकि अपाङ्गता भएका व्यक्तलिाई मनोसामाजकि परामर्श/वमिर्श, कानूनी सेवा, स्वास्थ्य सेवा नःिशुल्क उपलब्ध गराईनुका साथै परविार र समुदायमा पुनर्मलिन गराइनेछ ।	-	-	स्थानीय तह	- महलिा बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय - राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ - गैर सरकारी संघ संस्था	नरिन्तर	- मनोसामाजकि परामर्शर वमिर्श कानूनी स्वास्थ्य सेवा नःिशुल्क उपलब्ध हुने - अपाङ्गता भएका व्यक्ति परविार र समुदायमा पुनर्मलिन हुने । - जीवन नर्विाहका लागि सवल हुने ।
		८. संघ प्रदेश र स्थानयि तहका वषियगत मन्त्रालय र नकिायहरूमा अपाङ्गताको क्षेत्र हेर्न अलग्ग डेस्क वा सम्पर्क वन्दिुको व्यवस्था गरनिछ	- महलिा बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय	- सामाजकि वकिास मन्त्रालय	स्थानीय तह	- राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ - प्रदेश अपाङ्ग महासंघ - सरोकारवाला नकिाय	नरिन्तर	- अपाङ्गता क्षेत्र हेर्ने अलग्ग डेस्क वा सम्पर्क वन्दिुको व्यवस्था हने ।
		९. अपाङ्गताको प्रकृति,	- गृह मन्त्रालय	-		- पञ्जकिरण	नरिन्तर	- सामाजकि

		गम्भीरता र आयस्तरलाई मध्यनजर गरी सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमलाई प्राथमकिता दिइनेछ।				विभाग - महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय		सुरक्षा कार्यक्रमले प्राथमकिता पाएको हुने ।
		१०. अपाङ्गता भएका व्यक्तहिरूका लागि व्यक्तगित सहयोगी सेवा सामाजिक सुरक्षाकै अङ्गको रूपमा प्रदान गरिनेछ	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिका मन्त्रालय	-	स्थानयि तह	- सामाजिका विकास मन्त्रालय - राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ - गैर सरकारी संघ संस्था	निरन्तर	- अपाङ्गता भएका व्यक्तलिाई व्यक्तगित सहयोगि सेवा निरन्तर प्राप्त हुने।
		११. नियमति सहयोगी सेवा आवश्यक हुने गम्भीर अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूका लागि आर्थिक सहयोगका साथै परविार सहयोग कार्यक्रम (Family support program) लागू गरनिेछ	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय	- सामाजिका विकास मन्त्रालय	स्थानयि तह	- राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ - गैर सरकारी संघ संस्था	निरन्तर	- परविार सहयोग कार्यक्रम (Family support program) लागू हुने ।

		12. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको हक अधिकारको सम्वन्धी वषियमा स्थानीय वद्यितीय र छापा माध्यम, सूचना प्रवधिि र राष्ट्रयि सञ्चार माध्यम प्रभावकारी रुपमा परचिालन गरनिछ।	- सूचना, सञ्चार तथा प्रवधिि मन्त्रालय - महलिा बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय	- आन्तरकि मामलिा तथा कानून मन्त्रालय	स्थानीय तह	- राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ - राष्ट्रयि सञ्चार समतिि - स्थानयि तहका सञ्चार माध्यमहरु	नरिन्तर	- हक अधकिार सम्वन्धी वषियमा सञ्चार माध्यम परचिालन भएको हुने ।
		13. वपिदका अवस्थामा अपाङ्गता भएका व्यक्तहिरूलाई अपाङ्गताको गम्भीरताको आधारमा उद्धार, राहत, पुनर्लाभ तथा पुनर्स्थापनामा वशिेष प्राथमकिता दइिनेछ।	- गृह मन्त्रालय	- आन्तरकि मामलिा तथा कानून मन्त्रालय	स्थानीय तह	- राष्ट्रयि प्राकृतकि वपिद व्यवस्थापन प्राथकिरण - राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ	नरिन्तर	- अपाङ्गताको गम्भीरताको आधारमा उद्धार, राहत, पुनर्लाभ तथा पुनर्स्थापना सेवा प्राप्त भएको हुने ।
३	**स्वरोजगार, रोजगारी र उद्यमशीलताको**	1. उद्यम एवम् सीप वकिास तथा उद्योगसँग सम्बन्धति	- उद्योग वाणज्यि तथा आपूर्तति मन्त्रालय	- उद्योग वन पर्यटन मन्त्रालय	- स्थानीय तह	- वकिास साझेदार, - गैर सरकारी	नरिन्तर	– उद्योगसँग सम्बन्धति सीप वकिास

	एकीकृत कार्यक्रमका माध्यमबाट अपाङ्गता भएका व्यक्तिको आर्थिक सशक्तिकरण गर्ने	सीप विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरी अपाङ्गता भएका व्यक्तिको आर्थिक क्रियाकलाप वृद्धि गरिनेछ।				संघसंस्था, - नागरिक समाज, - सार्वजनिक निकाय, - नीजि क्षेत्र		कार्यक्रम सञ्चालन हुने। – अपाङ्गता भएका व्यक्तिको जिविकोपार्जनमा सुधार आउने ।
		२. स्वरोजगार र उद्यमशीलता सम्बन्धी कार्यक्रममा स्थानीय तहमार्फत् अपाङ्गता भएका व्यक्तिको आर्थिक क्रियाकलापमा पहुँच, अवसर र लाभ सुनिश्चित गरिनेछ ।	-	-	- स्थानीय तह	- विकास साझेदार, - गैर सरकारी संघसंस्था, - नागरिक समाज, - सार्वजनिक निकाय, - नीजि क्षेत्र	निरन्तर	– अपाङ्गता भएका व्यक्तिको आर्थिक क्रियाकलापमा पहुँच, अवसर र लाभ अभिवृद्धि भएको हुने ।
		३. अपाङ्गता भएका व्यक्तलाई सरकारी र निजी क्षेत्रमा रोजगारीको अवसरमा वृद्धि गरिनेछ ।	-लोक सेवा आयोग	-प्रदेश लोक सेवा आयोग	- स्थानीय तह	-महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ गैर सरकारी संघ	निरन्तर	- रोजगारीका अवसर वृद्धि हुने ।

						संस्था नजिी क्षेत्र वैंक तथा वत्तिय क्षेत्र		
		४. अपाङ्गता भएका व्यक्ति उद्यमीद्वारा उत्पादति वस्तुको सङ्कलन भण्डारण र गुणस्तर परीक्षणको व्यवस्था मलिाइ एकीकृत बजारीकरणमा जोड दइिनेछ ।			स्थानीय तह	- स्थानीय तहका सवै सार्वजनकि सेवा प्रदायक सरकारी तथा गैर सरकारी संघसंस्थाहरू।	नरिन्तर	- एक स्थानीय तह, एक बक्रिी केन्द्र' को व्यवस्था भई बजारीकरण भएको हुने ।
		५. सार्वजनकि नजिी साझेदारीमा सञ्चालन गरनि परयिोजनामा अपाङ्गता भएका व्यक्तद्बिारा प्रबर्द्धति लगानीलाई वशिेष सहुलयित साथ समावेश गरनिछ	- अर्थ मन्त्रालय,	- आर्थकि मामलिा तथा योजना मन्त्रालय	स्थानीय तह	महलिा, बालबालकि तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय उद्योग बाणज्यि तथा आपूर्तति मन्त्रालय	नरिन्तर	- अपाङ्गता भएका व्यक्तद्बिारा प्रबर्द्धति लगानीलाई वशिेष सहुलयित प्राप्त भएको हुने।
		६. अपाङ्गता भएका महलिाका लागि वशिेष		प्रदेशका सामाजकि वकिास मन्त्रालय	स्थानीय तह	महलिा, बालबालकि तथा	नरिन्तर	- वशिेष संरक्षणात्मक

		संरक्षणात्मक एवम् जीवकोपार्जन सुधारका कार्यक्रम सञ्चालन गरनिछ ।				ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय गैर सरकारी संघ संस्था		एवम् जीवकोपार्जन सुधारका कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुने ।
		१. व्यावसायकि, सीप वकिास, उद्यमशीलता वकिास तालमि तथा कार्यक्रमहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तहिरूको सहभागितालाई प्राथमकिता दइिनेछ ।	संघका सबै मन्त्रालय तथा सरकारी नकिाय	प्रदेशका सबै मन्त्रालय	स्थानीय तह	सबै सरोकारवाला नकिाय नागरकि समाज गैरसरकारी संस्था	नरिन्तर	– अपाङ्गता भएका व्यक्तहिरूको सहभागितामा वृद्धि हुने ।

(2) **उद्देश्य २ सँग सम्बन्धति:** अपाङ्गता सम्बन्धी राष्ट्रयि तथा अन्तराष्ट्रयि कानूनले प्रदान गरेका हक अधकिार स्थापति गर्नु

क्र.सं.	**रणनीत**	**रणनीतकिा क्रयिाकलाप**	**जम्मिेवार नकिाय**			**सहयोगी नकिाय**	**समय सीमा**	**कार्यसम्पादन सूचक**
			संघ	**प्रदेश**	**स्थानीय**			

१.	अपाङ्गता भएका व्यक्तकिो राष्ट्रयि तथा अन्तराष्ट्रयि कानूनले प्रदान गरेका हक अधकिार संरक्षण गर्न कानूनको नर्िमाण तथा पुनरावलोकन गर्ने ।	1. अपाङ्गता भएका व्यक्तकिो सम्वन्धमा वद्यिमान कानूनमा भएका व्यवस्थाहरुको कार्यान्वयन गरनिछ ।	- प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरषिद्को कार्यालय महलिा बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय,	–सामाजकि वकिास मन्त्रालय	–स्थानीय तह	– संघका सबै मन्त्रालय तथा सरकारी नकिाय राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ –गैर सरकारी संघसंस्था	नरिन्तर	- वद्यिमान कानूनमा भएका व्यवस्थाहरु कार्यान्वयन भएको हुने।
		2. अपाङ्गता भएका व्यक्तकिो अन्तराष्ट्रयि सन्धि तथा महासन्धी एवम् इच्छाधनि आलेखमा भएका व्यवस्था कार्यान्वयनमा ल्याउन नयाँ कानून नर्िमाण तथा वद्यिमान कानूनको पुनरावलोकन गरनिछ।	- प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरषिद्को कार्यालय - महलिा बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय,	–सामाजकि वकिास मन्त्रालय	–स्थानीय तह	–संघका सबै मन्त्रालय तथा सरकारी नकिाय राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ –गैर सरकारी संघसंस्था	२०७९ भत्रि	- अन्तराष्ट्रयि सन्धि तथा महासन्धी एवम् इच्छाधनि आलेखमा भएका व्यवस्था कार्यान्वयन हुने ।
		3. अपाङ्गता भएका व्यक्तकिा लागि आवश्यक पर्ने सामाजकि सुरक्षाका	- महलिा, बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्राल - गृह मन्त्रालय	-	–स्थानीय तह	- अर्थ मन्त्रालय - पञ्जकिरण वभिाग	नरिन्तर	- सामाजकि सुरक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन भएको

		कार्यक्रमको दायरा विस्तार गरी प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गरिनेछ ।						हुने।
		४. अपाङ्गता सम्बन्धी पहिचानका लागि आवश्यक पूर्व परीक्षण प्रणालीको विकास गरिनेछ।	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय	सामाजिक विकास मन्त्रालय ।	स्थानीय तह	–राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ –अन्य सरकारी निकाय	निरन्तर	- पूर्व परीक्षण प्रणालीको विकास भएको हुने ।
		५. अपाङ्गता भएका व्यक्तिकालागि सार्वजनिक सेवा प्रदान गर्न एकीकृत प्रणालीको विकास गरिनेछ ।	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय	सामाजिक विकास मन्त्रालय ।	स्थानीय तह	–राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ –अन्य सरकारी निकाय	निरन्तर	- सार्वजनिक सेवा प्रदान गर्न एकीकृत प्रणालीको विकास हुने ।
		६. विशेष कानूनी प्रावधानहरू निर्माण गरेर समुदाय र अभिभावकहरू समेतको सहयोगमा विद्यालयबाहिर रहेका	- शिक्षा तथा विज्ञान प्रविधि मन्त्रालय	सामाजिक विकास मन्त्रालय ।	स्थानीय तह	- महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय - राष्ट्रिय	निरन्तर	- अपाङ्गता भएका बालबालिकाको विद्यालयमा पहुँच हुने ।

		अपाङ्गता भएका बालबालिकाको विद्यालयमा पहुँच स्थापित गरिनछ ।				अपाङ्ग महासंघ - नागरिक समाज		
		५. महिला अधिकार र सशक्तिकरण सँग सम्बन्धित नीति र कार्यक्रमहरूमा अपाङ्गता भएका महिलाका विषयहरूलाई प्राथमिकता दिइनेछ	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय	-सामाजिक विकास मन्त्रालय ।	-स्थानीय तह	- राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ - अपाङ्गता भएका महिलाहरुको महासंघ - नागरिक समाज -	निरन्तर	- महिला अधिकार र सशक्तिकरण सँग सम्बन्धित नीति र कार्यक्रमहरूमा अपाङ्गता भएका महिलाका विषयहरू संवोधन भएको हुने।

(3) **उद्देश्य ३ सँग सम्बन्धित**: अपाङ्गता भएका व्यक्ति प्रति गरिने विभिन्न प्रकारका अन्धविश्वास, विभेद र हिंसा अन्त्य गर्नु

क्र.सं.	रणनीति	रणनीतिको क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय			सहयोगी निकाय	समय सीमा	कार्यसम्पादन सूचक
			संघ	प्रदेश	स्थानीय			
१.	अपाङ्गता भएका व्यक्तिप्रति गरिने विभिन्न प्रकारको अन्धविश्वास र सबै प्रकारका विभेद अन्त्य गर्ने ।	1. अपाङ्गता भएका व्यक्तिप्रति गरिने अन्धविश्वास, विभेद र हिंसा नियन्त्रण र निराकरण गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय - गृह मन्त्रालय - सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि मन्त्रालय	-सामाजिक विकास मन्त्रालय -आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय	- स्थानीय तह	- संघका सबै मन्त्रालय - राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ - गैर सरकारी संघसंस्था, - नागरिक समाज, - सार्वजनिक निकाय, - नीजि क्षेत्र	निरन्तर	- सबै प्रकारका हिंसा नियन्त्रण र निराकरण गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुने ।
		2. सबै प्रकारका अन्धविश्वास र हिंसा विरुद्ध समुदाय, नागरिक समाज, गैरसरकारी संस्था तथा निगरानी समूह समेतको सहयोगमा अनुगमन तथा निगरानीलाई	- प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषद्को कार्यालय - महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय,	-सामाजिक विकास मन्त्रालय	-स्थानीय तह	- राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ -गैर सरकारी संघसंस्था - नागरिक समाज, - स्थानीय तहका सबै सार्वजनिक निकाय,	निरन्तर	- अनुगमन तथा निगरानी प्रभावकारी भएको हुने।

		प्रभावकारी बनाईनेछ ।				- नीजक्षेत्र		
		३. सवै प्रकारका हिंसा निवारण कार्यमा सामाजिक सङ्घ संस्था, नागरिक समाज तथा गैरसरकारी संस्थालाई सक्रिय रूपमा परिचालन गरिनेछ।		–सामाजिक विकास मन्त्रालय	–स्थानीय तह	- स्थानीय तहका सवै सार्वजनिक निकाय, - राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ –गैर सरकारी संघसंस्था –नागरिक समाज –सामाजिक संघ संस्था	निरन्तर	- सवै प्रकारका हिंसा निवारणका लागि सामाजिक जागरणको अभियान सञ्चालन भएको हुने ।
		४. स्थानीय तहको सक्रियतामा अपाङ्गता सम्बन्धी कानूनको कार्यान्वयन र नियमनलाई प्रभावकारी बनाईनेछ ।	-	-	–स्थानीय तह	- महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्राल - राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ - स्थानीय तहका	निरन्तर	- सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुने।

						सवै सार्वजनिक निकाय।		
		५. अपाङ्गता भएका व्यक्ति प्रति रहेको सामाजिक सोच र व्यवहारमा परिवर्तन गर्न सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।	- सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय - महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय	सामाजिक विकास मन्त्रालय ।	स्थानीय तह	–राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ – स्थानीय तहका सवै सार्वजनिक निकाय। –गैर सरकारी संघ संस्था	निरन्तर	- सामाजिक सोच र व्यवहारमा परिवर्तन गर्न सचेतनामूलक अभियान सञ्चालन भएको हुने ।
		६. अपाङ्गता भएका महिलाहरू माथि हुने विभेद र हिंसा अन्त्यका लागि विशेष सरंक्षण प्रदान गरिनेछ ।	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय	सामाजिक विकास मन्त्रालय ।	स्थानीय तह	–राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ - अपाङ्गता भएका महिलाहरुको महासंघ - नागरिक समाज	निरन्तर	- सार्वजनिक सेवा प्रदान गर्न एकीकृत प्रणालीको विकास हुने ।

(4) उद्देश्य ४ सँग सम्बन्धित: सवै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्नु

क्र.सं.	रणनीति	रणनीतिक क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय			सहयोगी निकाय	समय सीमा	कार्यसम्पादन सूचक
			संघ	प्रदेश	स्थानीय			
१.	समावेशी शिक्षाको माध्यमबाट अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई सक्षम, प्रतिस्पर्धी, मर्यादित बनाउने ।	1. सवै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई निःशुल्क उच्च शिक्षा सहित ब्रेललिपि र सांकेतिक भाषाका माध्यमबाट निःशुल्क शिक्षाको पहुँच स्थापना गरिनेछ ।	- शिक्षा तथा विज्ञान प्रविधि मन्त्रालय	-सामाजिक विकास मन्त्रालय	- स्थानीय तह	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय - राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ - गैर सरकारी संघसंस्था ।	निरन्तर	- निःशुल्क उच्च शिक्षा सहित ब्रेललिपि र सांकेतिक भाषाका माध्यमबाट निःशुल्क शिक्षाको पहुँच स्थापना हुने।
		2. शिक्षा, तालिम, रोजगारीका माध्यमबाट अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सशक्तिकरण गरिने।	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, - शिक्षा तथा विज्ञान प्रविधि मन्त्रालय - श्रम तथा रोजगार	-सामाजिक विकास मन्त्रालय	-स्थानीय तह	- राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ -गैर सरकारी संघसंस्था - स्थानीय तहका सामाजिक विकास शाखा,	निरन्तर	- अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सशक्तिकरण भएको हुने।

			मन्त्रालय					
		३. अपाङ्गता भएका महिलाहरूलाई लक्षित गरी सशक्तिकरण, आर्थिक उपार्जन र अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।	- शिक्षा तथा विज्ञान प्रविधि मन्त्रालय - महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय,	-सामाजिक विकास मन्त्रालय	-स्थानीय तह	- राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ - अपाङ्गता भएका महिलाहरुको महासंघ -गैर सरकारी संघसंस्था	निरन्तर	- सबै प्रकारका हिंसा निवारणका लागि सामाजिक जागरणको अभियान सञ्चालन भएको हुने ।
		४. विशेष कानूनी प्रावधानहरू निर्माण गरेर समुदाय र अभिभावकहरू समेतको सहयोगमा विद्यालयबाहिर रहेका अपाङ्गता भएका बालबालिकाको विद्यालयमा पहुँच स्थापित गरिनेछ ।	- शिक्षा तथा विज्ञान प्रविधि मन्त्रालय	- सामाजिक विकास मन्त्रालय	-स्थानीय तह	- महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्राल - राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ - स्थानीय तहका सबै सार्वजनिक निकाय।	निरन्तर	- अपाङ्गता भएका बालबालिकाको विद्यालयमा पहुँच पुगेको हुने।
		५. अपाङ्गता भएका	- शिक्षा तथा	सामाजिक विकास	स्थानीय तह	- महिला	निरन्तर	- अपाङ्गतामैत्री

		व्यक्तिको व्यावसायिक र गुणस्तरीय उच्चशिक्षामा समान पहुँच स्थापित गर्न आवश्यक कानूनी र प्रणालीगत व्यवस्था गरी अपाङ्गतामैत्री शिक्षण सिकाइको वातावरण तयार गरिनेछ ।	विज्ञान प्रविधि मन्त्रालय -	मन्त्रालय ।		बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय - राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ –CTVET लगायत व्यावसायिक तालिम प्रदायक संस्थाहरु		शिक्षण सिकाइको वातावरण तयार भएको हुने ।
		८. अपाङ्गता भएका बालबालिका तथा युवालाई गुणस्तरीय शिक्षामा पहुँच पुर्‍याउन शिक्षकहरूको क्षमता विकास, विद्यालय, कलेज र विश्वविद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण लगायत पाठ्यपुस्तक, शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया,	- शिक्षा तथा विज्ञान प्रविधि मन्त्रालय	सामाजिक विकास मन्त्रालय ।	स्थानीय तह	- सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय - सहरी विकास मन्त्रालय - राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ -	निरन्तर	- शिक्षकहरूको क्षमता विकास, विद्यालय, कलेज र विश्वविद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण लगायत पाठ्यपुस्तक, शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया, मूल्याङ्कन तथा परीक्षा प्रणाली

		मूल्याङ्कन तथा परीक्षा प्रणाली एवम् शैक्षिक सामग्रीहरू अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि पहुँचयुक्त बनाइनेछ ।						एवम् शैक्षिक सामग्रीहरू अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि पहुँचयुक्त भएको हुने ।
		७. अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ प्रक्रिया र विद्यालय वातावरण सहज र मैत्रीपूर्ण बनाइनेछ	-शिक्षा तथा विज्ञान प्रविधि मन्त्रालय	सामाजिक विकास मन्त्रालय	स्थानीय तह	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय	निरन्तर	- अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ प्रक्रिया र विद्यालय वातावरण सहज र मैत्रीपूर्ण भएको हुने
		८. अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई प्रारम्भिक बाल–विकास केन्द्र लगायत विद्यालयसम्मको पहुँच स्थापित गर्न र उनीहरू प्रति	-शिक्षा तथा विज्ञान प्रविधि मन्त्रालय	सामाजिक विकास मन्त्रालय	स्थानीय तह	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय - राष्ट्रिय अपाङ्ग	निरन्तर	- चेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन भएको हुने

		सकारात्मक सोच वकिास गर्न चेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरनिछ				महासंघ		
		९. समावेशी शक्षिा अन्तर्गत अपाङ्गता भएका व्यक्तहिरूलाई समान रूपमा शक्षिा दनि सक्ने गरी शक्षिकहरूको क्षमता वकिासका लागि वभिन्नि अभमिुखीकरण, तालमि र अवलोकन भ्रमण जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गरनिछ	-शक्षिा तथा वज्ञिान प्रवधि मन्त्रालय	सामाजकि वकिास मन्त्रालय	स्थानीय तह	- महलिा बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय - राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ	नरिन्तर	- कार्क्रम संचालन भएको हुने ।
		१०. अपाङ्गता भएका युवाहरूको मानवीय सीप, व्यावसायकि दक्षता र रोजगारीमूलक सीप	-युवा तथा खेलकूद मन्त्रालय -श्रम तथा रोजगार मन्त्रालय	सामाजकि वकिास मन्त्रालय	स्थानीय तह	- महलिा बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय	नरिन्तर	- कार्क्रमहरु संचालन भएको हुने ।

		वकिास गर्न लक्षति कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरनिछ				- राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ - तालमि प्रदायक संस्थाहरु		
		11. अपाङ्गता भएका व्यक्तहिरूका लागि खेलकूद सम्बन्धी योजना नर्माण, वशिष खेलकुदको वकिास र प्रवर्द्धन गर्न सरोकारवाला नकायहरूसँगको समन्वय, सहकार्य र सहयोग अभवृद्धि गरनिछ।	- युवा तथा खेलकूद मन्त्रालय । -	सामाजकि वकिास मन्त्रालय	स्थानीय तह	- महलि बालबालकि तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय - राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ - राष्ट्रयि खेलकूद परषिद	नरिन्तर	- अपाङ्गता भएका व्यक्तहिरूका लागि खेलकुद सम्बन्धी योजना नर्माण, वशिष खेलकुदको वकिास र प्रवर्द्धन भएको हुने ।

(5) उद्देश्य ५ सँग सम्बन्धित: सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सहज जीवनयापनको लागि पुनर्स्थापना र स्वास्थ्योपचारको व्यवस्था गर्नु

क्र.सं	रणनीति	रणनीतिका क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय			सहयोगी निकाय	समय सीमा	कार्यसम्पादन सूचक
			संघ	प्रदेश	स्थानीय			
१.	अपाङ्गता भएका व्यक्तिको लागि सबै प्रकारका सुविधा सहितको पुनस्थापना र स्वास्थ्योपचार लगायत सहायक सामग्रीको व्यवस्था गर्ने ।	1. सार्वजनिक निजी साझेदारीमा विशिष प्रकारको अपाङ्गताको लागि पुनस्थापना सेवा एवम् स्वास्थ्यपचारको व्यवस्था गरिनछ ।	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय	-सामाजिक विकास मन्त्रालय	- स्थानीय तह	- राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ - गैर सरकारी संघसंस्था ।	निरन्तर	- पुनस्थापना सेवा र आवश्यक स्वास्थ्यपचारको व्यवस्था पुगको हुने।
		2. अपाङ्गता भएका महिलाहरूका लागि सुरक्षित मातृत्व, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य लगायत महिला स्वास्थ्य सम्बन्धी नीति र कार्यक्रम एवं विद्यमान स्वास्थ्य सेवाहरूलाई पहुँचयुक्त बनाइनेछ।	- स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय -	-सामाजिक विकास मन्त्रालय	-स्थानीय तह	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, - राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ	निरन्तर	- सुरक्षित मातृत्व, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य लगायत महिला स्वास्थ्य सम्बन्धी नीति र कार्यक्रम एवं विद्यमान स्वास्थ्य सेवा अपाङ्गता भएका महिलाका लागि पहुँचयुक्त भएको हुने ।

		३. पूर्ण अशक्त, अति अशक्त, अटज्मि डाउन सन्डि्रोम बौद्धकि अपाङ्गता भएका तथा नदेखनि अपाङ्गता भएका व्यक्तकि‍ा लागि आवश्यक पर्ने वशिष्टि प्रकारको सेवा र सुवधिा उपलब्ध हुने व्यवस्था गरनिछ ।	- स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय -	–सामाजकि वकिास मन्त्रालय	–स्थानीय तह	- महलिा बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय, - स्वास्थ्य संस्थाहरु - राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ	नरिन्तर	- स्वास्थ्य सेवाहरु उपलब्ध भएको हुने ।
		४. पूर्ण अशक्त अपाङ्गता भएका व्यक्तकि‍ा लागि सातै प्रदेशमा सवै प्रकारका सुवधिा सहतिको अपाङ्गता ग्राम स्थापना गरी सञ्चालन गरनिछ ।	- महलिा, बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्राल	- सामाजकि वकिास मन्त्रालय		- अर्थ मन्त्रालय - राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ	नरिन्तर	- सवै प्रदेशमा अपाङ्गता ग्राम नर्िमाण भएको हुने।
		५. स्थानीयस्तरमा रहेका अस्पताल र	- स्वास्थ्य तथा जनसंख्या		स्थानीय तह	- महलिा बालबालकिा	नरिन्तर	- अस्पताल तथा स्वास्थ्य

		स्वास्थ्यचौकीहरूमा थेरापी, शारीरिक तथा मानसिक क्रियाशीलतामा अभिवृद्धि गराउन आवश्यक पर्ने पुनर्स्थापना तथा अभ्यस्तता (Rehabilitation & Habilitation) सम्बन्धी सेवाहरू लिन अस्पताल तथा स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा भौतिक संरचना र सेवाहरू पूर्ण रूपमा अपाङ्गतामैत्री बनाइनेछ ।	मन्त्रालय -			तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय - राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ		केन्द्रहरूमा भौतिक संरचना र सेवाहरू पूर्ण रूपमा अपाङ्गतामैत्री भएको हुने ।
		८. बौद्धिक अपाङ्गता, मस्तिष्क पक्षाघात, मनोसामाजिक अपाङ्गता, हेमोफिलिया, अटिज्म,	- स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	सामाजिक विकास मन्त्रालय	स्थानीय तह	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय - राष्ट्रिय	निरन्तर	- स्वास्थ्य सेवा, औषधी र सहायक सामाग्रीहरु उपलब्ध भएको हुने ।

		डाउन सिन्ड्रोम र छारेरोगबाट प्रभावित व्यक्तिहरूले निरन्तर सेवन तथा प्रयोग गर्नुपर्ने औषधि तथा उपकरणहरू स्पाइनल कर्ड इन्ज्युरी भएका व्यक्तिहरूका लागि आवश्यक पर्ने युरिन ब्याग, क्याथेटर र उनीहरूले निरन्तर सेवन गर्नुपर्ने औषधिहरू उपलब्ध गराइनेछ ।				अपाङ्ग महासंघ -		
		९. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको स्वास्थ्य सेवामा पहुँच सुनिश्चित गर्न सवै तहमा अपाङ्गतामैत्री संरचना र सयन्त्रको विकास गरिनेछ।	- स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	सामाजिक विकास मन्त्रालय	स्थानीय तह	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय - सहरी विकास मन्त्रालय	निरन्तर	- अपाङ्गतामैत्री संरचना र सयन्त्रको विकास भएको हुने ।

						- राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ		
		४. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि निःशुल्क स्वास्थ्य बिमा तथा योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा संलग्न गरिनेछ।	- स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय - गृह मन्त्रालय	सामाजिक विकास मन्त्रालय	स्थानीय तह	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय - राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ -	निरन्तर	- निःशुल्क स्वास्थ्य बिमा र योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुने ।

(6) उद्देश्य ६ सँग सम्बन्धित: भौतिक संरचना, यातायात, सेवा सुविधा, साधन स्रोत, सूचना तथा सञ्चार र प्रविधिमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सहज पहुँच सुनिश्चित गर्नु

क्र.सं.	रणनीति	रणनीतिक क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय			सहयोगी निकाय	समय सीमा	कार्यसम्पादन सूचक
			संघ	प्रदेश	स्थानीय			
१.	भौतिक संरचना, यातायात, सूचना तथा सञ्चार र प्रविधि अपाङ्गतामैत्री बनाउने ।	1. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको दैनिक जीवनयापन सहज बनाउन सहायक सामग्री उत्पादनको व्यवस्था मिलाई आवागमनलाई सरल र व्यवस्थित गरिनेछ।	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय	-सामाजिक विकास मन्त्रालय	- स्थानीय तह	- राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ - गैर सरकारी संघसंस्था ।	निरन्तर	- सहायक सामग्री उत्पादन तथा वितरणको व्यवस्था हुने।
		2. सवै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि सेवा सुविधा अपाङ्गतामैत्री बनाई दैनिक क्रियाकलाप गर्न सरल हुने	- सवै संघिय मन्त्रालयहरु -	-सामाजिक विकास मन्त्रालय	-स्थानीय तह	- राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ - नागरिक समाज - गैर सरकारी संघ संस्था	निरन्तर	- अपाङ्गता भएका व्यक्तलाई दैनिक क्रियाकलाप गर्न सरल भएको हुने ।

		बातावरण नर्िमाण गरनिछ ।						
		३. आन्तरकि तथा अन्तर्राष्ट्रयि वमिानस्थलको भौतकि संरचनाहरु र सार्वजनकि सडक यातायात अपाङ्गता भएका व्यक्ती लगायत सबैको लागि पहुँचयुक्त बनाइनेछ ।	- सहरी वकिास मन्त्रालय भौतकि पूर्वाधार मन्त्रालय संस्कृति पर्यटन तथा नागरकि उड्डयन मन्त्रालय	–भौतकि पूर्वाधार मन्त्रालय उद्योग पर्यटन तथा वन मन्त्रालय		- महलिा बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय, - सामाजकि वकिास मन्त्रालय - सार्वजनकि नकियहरु	नरिन्तर	- अपाङ्गता भएका व्यक्तकिा लागि भौतकि पूर्वाधारहरु पहुँचयोग्य भएको हुने ।
		४. सार्वजनकि भौतकि संरचना पूर्वाधार तथा यातायातका साधन अपाङ्गतामैत्री बनाइनेछ ।	- भौतकि पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय - सहरी वकिास मन्त्रालय	- भौतकि पूर्वाधार मन्त्राल - मन्त्रालय	स्थानीय तह	- महलिा, बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्राल - सामाजकि वकिास मन्त्रालय	नरिन्तर	- सार्वजनकि भौतकि संरचना पूर्वाधार तथा यातायातका साधन अपाङ्गतामैत्री भएको हुने।
		५. वद्यालय र वश्विवद्यालय लगायतका सरकारी	- शक्षिा वज्ञिान तथा प्रवधि मन्त्रालय	- –सामाजकि वकिास मन्त्रालय	स्थानीय तह	- महलिा, बालबालकिा तथा ज्येष्ठ		- सरकारी वद्यालयहरु पहुँचयुक्त भएको

		भवन लगायतलाई पहुँचयुक्त बनाइनेछ				नागरिक मन्त्राल - राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ		हुने ।
		६. आमसञ्चार सूचना र प्रविधिमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने गरी सेवाको उपलब्धता र उपकरणको व्यवस्था गरिनेछ ।	- सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय -	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय	स्थानीय तह	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय - राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ	निरन्तर	- आमसञ्चार सूचना र प्रविधिमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको पहुँच सुनिश्चित हुने ।
		७. भौतिक संरचना, यातायात, सेवा सुविधा, साधन स्रोत, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सहज पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ ।	- भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय - सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय	भौतिक पूर्वाधार मन्त्रालय आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय	स्थानीय तह	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय - राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ - सामाजिक विकास	निरन्तर	- भौतिक संरचना, यातायात, सेवा सुविधा, साधन स्रोत, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सहज पहुँच पुगेको हुने ।

						मन्त्रालय		
		८. नेपाली साङ्केतकि भाषाको साझा शब्दकोष तयार गरी सार्वजनकि टेलभिजिनबाट प्रसारण हुने सूचनाहरूलाई सकेसम्म साङ्केतकि भाषामा प्रसारण गर्न एवं सबटाइटल र क्याप्सन प्रयोगको व्यवस्था मलिाइने छ।	- सञ्चार तथा सूचना प्रवधिि मन्त्रालय मन्त्रालय			- महलिा बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय - राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ	नरिन्तर	- सूचनाहरु साङ्केतकि भाषामा प्रसारण एवं सबटाइटल र क्यापसनको प्रयोग भएको हुने ।
		९. सडक वा कनिारमा राखनि सार्वजनकि सरोकारका भौतकि सामग्री (टेलफिोन बुथ, आराम गर्ने ठाउँ, सडकमा लगाइने बरिुवा, सडक पेटीमा लगाइने रेलङि, सवारी	- भौतकि पूर्वाधार मन्त्रालय - वषियसँग सम्बन्धति संघयि मन्त्रालयहरु	सामाजकि वकिास मन्त्रालय	स्थानीय तह	- महलिा बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय - राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ - सहरी वकिास	नरिन्तर	- मापदण्ड तर्जुमा भई कार्यान्वयनमा आएको हुने ।

		प्रतीक्षालय, बिजुली तथा टेलिफोनका पोल, तार, सूचनापाटी आदि) निश्चित मापदण्ड बनाई अपाङ्गतामैत्री ढङ्गबाट निर्माण तथा सञ्चालन गरिनेछ।				मन्त्रालय		
		१०. सार्वजनिक सेवासँग सम्बन्धित सूचना तथा सञ्चारलाई अपाङ्गतामैत्री बनाइनेछ।	- सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय	स्थानीय तह	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय - राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ - गैर सरकारी संघ संस्था	निरन्तर	- सूचना तथा सञ्चार क्षेत्र अपाङ्गतामैत्री भएको हुने।
		११. स्थानीय तहसम्म साङ्केतिक भाषाको तालिम प्रदान गर्न विशेष कार्यक्रमहरू	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय	सामाजिक विकास मन्त्रालय	स्थानीय तह	- राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ - गैर सरकारी	निरन्तर	- साङ्केतिक भाषाको लागि विशेष कार्यक्रम सञ्चालन भएको

		सञ्चालन गरनिछ ।				संघ संस्था		हुने ।
		12. शौचालय, चमेनागृह, पुस्तकालय, पार्कङि, बैठक कक्ष, सम्मेलन कक्ष लगायतका सार्वजनकि कार्यस्थलसँग सम्बन्धति सुवधिाहरूलाई अपाङ्गतामैत्री बनाइनेछ।	- शहरी वकिास मन्त्रालय		स्थानीय तह	- महलिा बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय - राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ - सार्वजनकि नकियहरु	नरिन्तर	- सार्वजनकि कार्यस्थलहरु अपाङ्गतामैत्री भएको हुने ।
		13. धार्मकि, सांस्कृतकि, ऐतहिासकि, पर्यटकीय, खेलकुद र मनोरञ्जनका संरचना तथा वश्रिाम स्थलहरूलाई पहुँचयुक्त बनाइनेछ	- संस्कृतिपर्यटन तथा नागरकि उड्डयन मन्त्रालय - युवा तथा खेलकूद मन्त्रालय	सामाजकि वकिास मन्त्रालय	स्थानीय तह	- महलिा बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय - राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ - सार्वजनकि नकियहरु	नरिन्तर	- धार्मकि, सांस्कृतकि, ऐतहिासकि, पर्यटकीय, खेलकुद र मनोरञ्जनका संरचना तथा वश्रिाम स्थलहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तकिो पहुँच पुगेको हुने।

(7) उद्देश्य ७ सँग सम्बन्धितिः कानूनी प्रबन्ध, संस्थागत सुधार तथा क्षमता वकिासका माध्यमबाट तीनवटै शासकीय तहमा अपाङ्गतामैत्री शासन प्रणालीको वकिास गर्नु

क्र.सं.	रणनीति	रणनीतकि क्रियाकलाप	जम्मिेवार नकिाय			सहयोगी नकिाय	समय सीमा	कार्यसम्पादन सूचक
			संघ	प्रदेश	स्थानीय			
१.	कानूनी प्रबन्ध, संस्थागत सुधार तथा क्षमता वकिासका माध्यमबाट तीनवटै शासकीय तहमा अपाङ्गतामैत्री शासन प्रणालीको वकिास गर्ने ।	1. सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा अपाङ्गतामैत्री नीति, योजना तथा कानून निर्माण गरी कार्यान्वयन गरनिछ ।	– महलिा बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय	–सामाजकि वकिास मन्त्रालय	– स्थानीय तह	– प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपिरिषद्को कार्यालय – मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रपिरिषद्को कार्यालय – राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ – ।	निरन्तर	- अपाङ्गतामैत्री नीति, योजना तथा कानून तर्जुमा भई कार्यान्वयन आएको हुने ।
		2. सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहमा अपाङ्गतामैत्री नीति कार्यान्वयन गर्न सम्बन्धित शासकीय तहको क्षमता अभवि‍ृद्धिका	- महलिा बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय -	–सामाजकि वकिास मन्त्रालय	–स्थानीय तह	- राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ - गैर सरकारी संघ संस्था	निरन्तर	- तीनै तहमा शासकीय क्षमता अभवि‍ृद्धिका कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुने।

		कार्यक्रम सञ्चालन गरनिछ ।						
		३. सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा कानून नर्माण तथा कार्यान्वयनमा संलग्न पदाधकिारी तथा सरोकारवालालाई अभमिुखीकरण गरनिछ ।	- महलिा, बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्राल -	–सामाजकि वकिास मन्त्रालय	–स्थानीय तह	- राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ	नरिन्तर	- अभमिुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुने ।
		४. सबै वषियका क्षेत्रगत सार्वजनकि नीतमिा अपाङ्गता भएका व्यक्तकिा वषियलाई समावेश गरी कार्यान्वयनमा ल्याईनेछ ।	- महलिा, बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय	- सामाजकि वकिास मन्त्रालय		- राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ	नरिन्तर	- सवै प्रदेशमा अपाङ्गता ग्राम नर्माण भएको हुने।
		५. सार्वजनकि नकिायमा रहेका अपाङ्गता सम्पर्क व्यक्तकिो	- महलिा बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय	सामाजकि वकिास मन्त्रालय	स्थानीय तह	- सरकारी नकिायहरु	नरिन्तर	- अनुगमनमा प्रभावकारी भएको हुने ।

		भूमिकालाई क्षेत्रगत नीति निर्माण तथा नीति कार्यान्वयनको अनुगमनमा प्रभावकारी बनाउन प्रशिक्षित गरिनेछ।						
		६. राष्ट्रिय गणना तथा सर्वेक्षणमा गरिने खण्डीकृत अपाङ्गता भएका व्यक्तिको तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषणलाई आवधिक योजना र दिगो विकासका लक्ष्यको प्रगति विश्लेषण समेत गर्न सकिने गरी तथ्यमा आधारित बनाइनेछ ।	- केन्द्रिय तथ्याङ्क विभाग - राष्ट्रिय योजना आयोग		स्थानीय तह	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय - राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ -	निरन्तर	- ।
		७. अपाङ्गतामैत्री सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको विकास गरी सङ्घ, प्रदेश	- सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय	सामाजिक विकास मन्त्रालय	स्थानीय तह	- महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक	निरन्तर	- अपाङ्गतामैत्री सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको विकास गरी सूचनामा सहज

		तथा स्थानीय तहसम्म वसि्तार गरनिछ। यस्तो प्रणालीलाई अनलाईन रूपमा वकिास गरी अद्यावधकि गर्ने र सबै सरोकारवालाको अपाङ्गतामैत्री सूचनामा सहज पहुँचको व्यवस्था मलिाइनेछ ।				मन्त्रालय - राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ -		रुपमा उपलब्ध हुने ।
		८. सार्वजनकि क्षेत्रमा हुने नयिुक्तमिा अपाङ्गता भएका व्यक्तकिो समानुपातकि समावेशतिाको प्रावधानलाई कार्यान्वयन गरनिछ ।	- महलिा बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय	सामाजकि वकिास मन्त्रालय	स्थानीय तह	- सबै सार्वजनकि नकिायहरु - राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ -	नरिन्तर	- समानुपातकि समावेशतिाको प्रावधानलाई कार्यान्वयन आएको हुने ।
		९. सार्वजनकि क्षेत्र	- महलिा बालबालकिा	सामाजकि वकिास	स्थानीय तह	- सबै	नरिन्तर	- सेवा प्रवाह

		तथा नजिी क्षेत्रमा अपाङ्गता भएका व्यक्तकिा लागि सकारात्मक वभिदको नीति अवलम्बन गर्ने र नजिी क्षेत्रका सेवा प्रवाहलाई अपाङ्गतामैत्री बनाउन प्रोत्साहन गरनिछ ।	तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय	मन्त्रालय		सार्वजनकि नकियहरु - राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ - नजिी क्षेत्र - नागरकि समाज -		अपाङ्गता मैत्री भएको हुने ।
		10. बहुवभिदमा परेका अपाङ्गता भएका सीमान्तकृत, अल्पसङ्ख्यक वर्ग र अपाङ्गता भएका महलिालाई समान अवसर, पहुँच र प्रतफिल प्राप्त गर्नका लागि वशिष व्यवस्था मलिाइनेछ ।	- महलिा बालबालकिा तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय	सामाजकि वकिास मन्त्रालय	स्थानीय तह	- सवै सार्वजनकि नकियहरु - राष्ट्रयि अपाङ्ग महासंघ - नजिी क्षेत्र - नागरकि समाज	नरिन्तर	- बहुवभिदमा परेका अपाङ्गता भएका सीमान्तकृत, अल्पसङ्ख्यक वर्ग र अपाङ्गता भएका महलिालाई वशिष व्यवस्था भएको हुने।
		11. संघयि, प्रादेशकि र	- महलिा बालबालकिा	सामाजकि वकिास	स्थानीय तह	- सवै	नरिन्तर	- प्रभावकारी

		स्थानीय सरकार तथा गैर सरकारी सरोकारवालाहरू बीच प्रभावकारी सहकार्य स्थापतिगरनिछ	तथा ज्येष्ठ नागरकि मन्त्रालय	मन्त्रालय		सार्वजनकि नकियहरु		सहकार्य स्थापति भएको हुने ।

परिच्छेद-४

कार्ययोजनाको कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन

1. कार्यान्वयन , अनुगमन र मूल्याङ्कन

महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालयले नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्नेछ। राष्ट्रिय कार्ययोजनाको कार्यान्वयन तीन तहका सरकार, विकास साझेदार, गैर सरकारी संस्था, विभिन्नि समूह, क्लब, संगठन नागरिक समाज तथा सरोकारवालासँगको समन्वयमा गरनिछ ।सोही बमोजिम अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्न संघ प्रदेश र स्थानीय तहमा कानून अनुसार गठित समिति रहनेछ।

(1) यो राष्ट्रिय कार्ययोजनालाई प्रभावकारी ढङ्गले कार्यान्वयन गर्नका लागि स्थानीय तह र प्रदेश सरकारसँग समन्वय तथा सहजीकरण गर्न, कार्ययोजना कार्यान्वयनको अनुगमन तथा मूलप्रवाहीकरण गर्न र कार्ययोजनामा समसामयिक सुधार लगायत कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्न ऐनको दफा ३८ बमोजिमको अपाङ्गता राष्ट्रिय निर्देशन समितिले कार्य गर्नेछ ।

(2) **<u>समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः</u>**

(1) कार्ययोजनाको उद्देश्य बमोजिम मन्त्रालय/निकायका नीति, योजना तथा वार्षिक कार्यक्रममा मूलप्रवाहीकरण र समन्वय गर्ने,

(2) सहायक सामग्री उत्पादन तथा वितरणको लागि समन्वय र सहजीकरण गर्ने,

(3) कार्ययोजना कार्यान्वयनमा देखिएका समस्या सममाधान गर्न सहजीकरण गर्ने,

(4) प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट भए गरेका कार्यहरूको विवरण प्राप्त गर्ने,

(5) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सशक्तिकरण, क्षमता एवम् सीप विकास सम्बन्धी सञ्चालित कार्यक्रमको नियमित रूपमा अनुगमन गर्ने,

(6) यस कार्ययोजनाको कार्यान्वयनको साढे दुई वर्षमा मध्यावधि मूल्याङ्कन गराउने,

(7) समितिले आवश्यकता अनुसार नीति/ मापदण्ड तयार गर्ने,

(३) प्रदेशमा कार्ययोजना कार्यान्यवनको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र समन्वयका लागि ऐनको दफा ४१ बमोजिमको प्रदेशस्तरको समितिले कार्य गर्नेछ ।

(४) **<u>प्रदेशस्तर समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः</u>**

(1) कार्ययोजनामा रहेका प्रावधानलाई प्रदेशका नीति, योजना तथा कार्यक्रममा मूलप्रवाहीकरण गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने,

(2) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सशक्तिकरण र क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,

(3) प्रदेश समितिले संघ र स्थानीय तहसँगको कार्यान्वयन, समन्वय, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यमा समन्वय गर्ने,

(4) अपाङ्गताको क्षेत्रमा प्रदेशस्तरमा सञ्चालित कार्यक्रमहरूको नियमित रूपमा अनुगमन गरी प्रगति प्रतिवेदन मन्त्रालयलाई पठाउने,

(5) मध्यावधि मूल्याङ्कनमा सहयोग, समन्वयमा सहजीकरण गर्ने,

(6) आवश्यकतानुसार नीति, नियम/मापदण्ड तयार गर्ने,

(7) आवश्यकतानुसार बैठक आयोजना गर्ने।

(५) स्थानीय तहमा कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यन्वयन र समन्वयको लागि ऐनको दफा ४२ बमोजिमको स्थानीय समन्वय समितिले व्यवस्था गर्नेछ ।

(६) **<u>स्थानीय तहको समितिको काम कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः</u>**

(1) कार्ययोजनामा रहेका प्रावधानहरूलाई स्थानीय तहका नीति, योजना तथा कार्यक्रममा मूलप्रवाहीकरण गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने,

(2) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सशक्तिकरण र क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,

(3) प्रदेशस्तर समितिले संघ र स्थानीय तहको कार्यान्वयन, समन्वय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यमा समन्वय गर्ने,

(4) अपाङ्गता भएको व्यक्तिका लागि सञ्चालित कार्यक्रमहरूको नियमित रूपमा अनुगमन गर्ने,

(5) स्थानीय तहमा भए गरेका कार्यहरूको अद्यावधिक विवरण चौमासिक रूपमा मन्त्रालयमा पठाउने,

(6) मध्यावधि मूल्याङ्कनको समयमा आवश्यक सहयोग गर्ने,

(7) आवश्यकतानुसार मापदण्ड तयार पार्ने,

(8) आवश्यकतानुसार बैठक आयोजना गर्ने।

(७) प्रदेश तथा स्थानीय तहका समितिले यस कार्ययोजनाको कार्यान्वयनका लागि योजना र कार्यक्रमलाई अपाङ्गतामैत्री बनाउन तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको क्षमता विकास, सशक्तिकरण र सहभागिता अभिवृद्धिका लागि आवश्यक समन्वय तथा सहजीकरण गर्नेछन् ।

परिच्छेद-५

अपाङ्गता भएका व्यक्तिको राष्ट्रिय कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागि सम्बन्धित निकायहरूको भूमिका

क्र.स.	निकाय	भूमिका
१.	**महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय**	1. राष्ट्रिय कार्ययोजनाको आधारमा कार्यक्रम तयार गर्ने र प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने, गराउने। 2. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको हक हितको लागि तीन तहका सरकार र सरोकारवालाहरूका बीच साझा बुझाई कायम गर्न समन्वय, सहयोग र पैरवी गर्ने। 3. प्राविधिक तथा वित्तीय साधन स्रोतको पर्याप्त विनियोजनको व्यवस्थाको लागि पहल गर्ने। 4. प्रदेश तथा स्थानीय तह, सार्वजनिक तथा नीजि क्षेत्रलाई अपाङ्गताको क्षेत्रसँग सम्बन्धीत नीति, योजना तथा कार्यक्रममा आन्तरिकीकरण गर्दै मूलप्रवाहीकरणका लागि समन्वय गर्ने। 5. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको हक अधिकार सम्बन्धी नीति नियम कार्यान्वयन गर्ने अपाङ्गताको क्षेत्र हेर्ने सम्पर्क व्यक्ति तोक्ने र तोकिएका व्यक्ति तथा अन्य सहयोगीहरूलाई क्षमता अभिवृद्धि तालीम तथा सकारात्मक सोच विकास गराउन नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्ने। 6. अपाङ्गताका क्षेत्रमा भएका प्रयासहरू र प्राप्त उपलब्धिहरू एकीकृत गरी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा प्रतिवेदन गर्ने।
२.	**अर्थ मन्त्रालय**	1. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको राष्ट्रिय कार्ययोजनाको कार्यान्वयनको लागि आवश्यक बजेटको व्यवस्था गर्ने। 2. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सशक्तिकरण र क्षमता विकास सम्बन्धी कार्यका लागि आवश्यकतानुसार आर्थिक/प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउन दातृ निकायहरूसँग सहजीकरण गर्ने। 3. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको कानूनी प्रबन्ध,

		संस्थागत सुधार तथा क्षमता विकासका माध्यमबाट तीनवटै शासकीय तहमा अपाङ्गतामैत्री शासन प्रणालीको व्यवस्थापनमा जोड दिने।
३.	**स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय**	1. समानता र सामाजिक समावेशीकरणको मान्यता अनुरूप स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित दिगो विकासका कार्यक्रममा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सहभागितालाई सुनिश्चित गर्ने। 2. स्वास्थ्य क्षेत्रका कार्यक्रमहरूमा आवश्यकतानुसार अपाङ्गता भएकाका महिलाको स्वास्थ्यसँग सम्बन्धी असर, गर्भधारणको प्रभाव तथा महिनावारीमा गर्नुपर्ने सरसफाई व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रमहरू समावेश गर्ने। 3. अपाङ्गता भएका व्यक्ति प्रति गरिने विभिन्न प्रकारका अन्धविश्वास, विभेद र हिंसा तथा अन्यायमा परेकाहरूलाई मनोसामाजिक परामर्श तथा विमर्श सेवा प्रदान गर्ने र सञ्चालनमा रहेको एकद्वार संकट व्यवस्थापन केन्द्रको सुदृढीकरण गर्ने। 4. जीवनचक्रको अवधारणा अनुरूप सबै उमेर समूहका अपाङ्गता भएका व्यक्तिको स्वास्थ्य आवश्यकतालाई सम्बोधन गरी मातृ शिशु, बालबालिका र किशोर किशोरीको सर्वाङ्गीण विकास र परिवार व्यवस्थापन सेवालाई थप सुधार गर्ने। 5. अपाङ्गतामैत्री स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
४.	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	1. प्रदेश तथा स्थानीय तहमा अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई आवश्यक पाठ्यसामग्रीहरू सहित अध्ययन अध्यापन गराउने व्यवस्थापन गर्ने। 2. सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तलिाई निःशुल्क उच्च शिक्षा सहित ब्रेललिपि र सांकेतिक भाषाका माध्यमबाट निःशुल्क शिक्षाको व्यवस्थापन गर्ने। 3. अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ प्रक्रिया र विद्यालय वातावरण सहज र मैत्रीपूर्ण बनाउने ।

		4. अपाङ्गता भएका युवाहरूको मानवीय सीप, व्यावसायिक दक्षता र रोजगारीमूलक सीप विकास गर्न लक्षित कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने । 5. विशेष कानूनी प्रावधानहरू निर्माण गरेर समुदाय र अभिभावकहरू समेतको सहयोगमा विद्यालयबाहिर रहेका अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरुलाई विद्यालयमा पठन पाठनका लागि ल्याउने ।
५.	**गृह मन्त्रालय**	1. सामाजिक सुरक्षा भत्ताको व्यवस्थालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्यवनमा ल्याउने । 2. अनुसन्धान प्रणालीलाई अपाङ्गतामैत्री बनाउने। 3. सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका महिलामाथि हुने हिँसालाई निरुत्साहित गर्ने र कानूनी राज्यको प्रत्याभूति गराउने। 4.
६.	**संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय।**	1. सबै स्थानीय तहमा अपाङ्गता भएको व्यक्ति राष्ट्रिय कार्ययोजना कार्यन्वयनका लागि नीति, योजना तथा कार्यक्रममा आन्तरीकिकरण गर्दै मूलप्रवाहीकरणका लागि सहयोग समन्वय गर्ने। 2. सबै स्थानीय तहमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सामाजिक रूपान्तरण र आर्थिक सशक्तीकरणका विषयहरूमा तालीम तथा सिकाईहरू सञ्चालन गर्न सहयोग र समन्वय गर्ने। 3. अपाङ्गता भएका व्यक्ति माथि गरिने दुर्व्यवहार र हिँसाको अन्त्यको लागि स्थानीय तहमा सामाजिक सचेतना र अभियान सञ्चालनका लागि आवश्यक समन्वय र सहयोग गर्ने।
७.	**युवा तथा खेलकूद मन्त्रालय**	1. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि विशेष खेलकुदको विकास र प्रवर्द्धन गर्न सरोकारवाला निकायहरूसँगको समन्वय, सहकार्य र सहयोग गर्ने । 2. खेलकुद सम्बन्धी योजना निर्माण र निर्णय प्रक्रियाहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई सहभागि गराउने ।
८.	**कानून न्याय तथा संसदीय मामिला**	1. अपाङ्गता भएका व्यक्तिप्रति गरिने सबै विभिन्न प्रकारको अन्धविश्वास विभेद र सबै प्रकारका हिंसा

	मन्त्रालय		नयिन्त्रण र नरिाकरण गर्ने कानूनहरूको व्यापक रूपले सामाजकिीकरण गराउँदै नरिन्तर रूपमा स्थानीय तहसम्म वहस, पैरवी र अन्तर्क्रयिा गराउने। २. सामाजकि न्याय र समानता कायम गराउने कानून तथा नीतनिर्िमाणमा अपाङ्गता भएका व्यक्तकिो न्यायमा पहुँच पुग्ने गरी कानून नर्िमाण र संशोधन गर्ने। ३. अपाङ्गता भएका व्यक्तमिाथि हुने हिँसा र वभिेदको वरिुद्ध स्थानीय तहका न्यायकि समतिकिा पदाधकिारीहरूलाई अभमिुखीकरण गर्ने। ४. अपाङ्गता भएका व्यक्तमिाथि हुने हसिाको अन्त्य गर्न स्थानीय तहको सक्रयितामा कानूनको कार्यान्वयन र नयिमनलाई प्रभावकारी बनाउने ।
९.	**सञ्चार तथा सूचना प्रवधिमिन्त्रालय**	१.	आमसञ्चार सूचना र प्रवधिमिा अपाङ्गता भएका व्यक्तकिो पहुँच पुर्याउने । २. नेपाली साङ्केतकि भाषाको साझा शब्दकोष तयार गरी सार्वजनकि टेलभिजिनबाट प्रसारण हुने सूचनाहरूलाई सकेसम्म साङ्केतकि भाषामा प्रसारण गर्न एवं सबटाइटल र क्याप्सन प्रयोगको व्यवस्था मलिाउने । ३. सार्वजनकि सेवासँग सम्बन्धति सूचना तथा सञ्चारलाई अपाङ्गतामैत्री बनाउने । ४. स्थानीय तहसम्म साङ्केतकि भाषाको तालमि प्रदान गर्न वशिेष कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।
१०.	**राष्ट्रयि योजना आयोग**	1.	दगिो वकिासका लक्ष्य अनुसार अपाङ्गता भएका व्यक्तकिा वषियहरूमा राष्ट्रयि वकिास समस्या समाधान समतिमिा प्रतवेदन लनि। 2. सबै मन्त्रालयहरूलाई अपाङ्गता भएका व्यक्तकिो राष्ट्रयि कार्ययोजना कार्यन्वयनका लागि बजेट, कार्यक्रम र क्रयिाकलाप समावेश गर्न मार्ग नर्िदेशन गर्ने।
११.	**वकिास साझेदार**	1.	अपाङ्गता भएका व्यक्तकिो हक अधकिार र सशक्तकिरणको लागि तीन तहका सरकारले गरेका प्रयासहरूक लागि आर्थकि तथा प्राविधकि सहयोग गर्ने।

		2. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको क्षमता विकास र सशक्तिकरण गर्ने कार्यक्रममा निरन्तर सहयोग गर्ने।
१२.	**गैर सरकारी /सहकारी संघसंस्था**	1. स्थानीय सरकारसँगको समन्वयमा अपाङ्गता भएका व्यक्ति प्रति रहेको सोचाईमा सामाजिक सचेतना अभिवृद्धि गर्ने। 2. सामाजिक रूपान्तरणका लागि अपाङ्गता भएका महिलाहरूको आर्थिक सशक्तीकरणमा सहयोग गर्ने। 3. अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई उद्धार, राहत, पूनर्स्थापना, कानूनी सहायता, मनोसामाजिक परामर्श आदिमा सहयोग गर्ने ।
१३.	**नीजि क्षेत्र**	1. सबै प्रकार अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि संचालित सरकारका अभियानहरूमा साथ र सहयोग दिने। 2. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको आर्थिक र सामाजिक सशक्तिकरण गर्ने कार्यक्रमहरूलाई आफ्ना नीति, योजना, बजेट तथा कार्यक्रममा आन्तरिकीकरण गर्ने। 3. सामाजिक उत्तरदायित्व निर्वाह गर्ने ।
१४.	**नागरिक समाज**	1. अपाङ्गता भएका व्यक्ति विरुद्धका कार्यमा सामाजिक जागरण ल्याउन पैरवी र सचेतनाका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने। 2. अपाङ्गता भएका व्यक्तिमाथि हुने हँसी र विभेदको जोखिममा रहेका समाजलाई लक्षित गरी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने। 3. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको विकासका लागि गर्ने कार्यमा सरकार, विकास साझेदार, नीजि क्षेत्र, गैर सरकारी संस्थासँग सहकार्य गर्ने।

परिच्छेद-६

कार्ययोजनाको सीमा र अपेक्षित उपलब्धि र प्रतिवेदन सम्बन्धी

१. कार्ययोजनाको सीमाः

मूल रूपमा, प्रस्तुत कार्ययोजना नेपालको संविधानमा उल्लेख गरिएका व्यवस्थाहरु कार्यान्वयन ल्याउनको लागि क्षेत्रगत विषयको व्यावहारिक अभ्यासको रुपमा तयार गरिएको हो। संविधानले बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधितायुक्त विशिषतालाई आत्मसात गरी विविधिता बीचको एकता, सामाजिक, सांस्कृतिक ऐक्यवद्धता, सहिष्णुता र सद्भावलाई संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्दै, वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैङ्गिक विभेद र सबै प्रकारका जातीय छुवाछूतको अन्त्य गरी दिगो शान्ति, आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक, समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तमा आधारित समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने संकल्प लिएको छ ।

त्यसैले प्रस्तुत कार्ययोजना तयार गर्दा स्रोत र साधनको उपलव्धता, मानव अधिकार सम्बन्धी संवैधानिक व्यवस्था, मौजुदा कानूनी व्यवस्था, नीति, रणनीति, पन्ध्रौ आवधिक योजना एवम् दिगो विकासको लक्ष्य समेतका विषयलाई दृष्टिगत गरिएको छ। प्रस्तुत कार्ययोजनामा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको हक अधिकार संरक्षण, सशक्तिकरण र विकासका विषयहरूलाई समेटिएको छ।

प्रस्तुत कार्ययोजनालाई अन्य कार्ययोजनाको परिपूरकका रूपमा लिई कार्यान्वयन गर्नु पर्ने हुन्छ। प्रस्तुत कार्ययोजना नेपाल पक्ष भएको अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी महासन्धी, एशिया तथा प्रशान्त क्षेत्रको इन्चोन रणनीति लगायत र नेपाल पक्ष भएका अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरू र संविधानले प्रत्याभूत गरेका समानतासम्बन्धी हकहरूको कार्यान्वयनको दस्तावेज हो। कार्ययोजनाका उद्देश्यहरू एवम् तिनको आधारमा निर्धारित रणनीति तथा कार्यनीतलिाई कार्यान्वयन गर्नको लागि स्रोत र साधनको व्यवस्था गर्ने दायित्व सम्बन्धित जिम्मेवार निकाय एवम् सहयोगी निकायको हुनेछ।

२. अपेक्षित उपलब्धि

(1) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको जीवनस्तरमा सुधार आएको हुने ।

(2) रोजगारीका अवसरहरुको सिर्जना हुने।

(3) अपाङ्गता भएका व्यक्ति माथि हुने सबै प्रकारका विभेद र हिंसा न्यूनिकरण भएको हुने ।

(4) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको हक अधिकार र सशक्तिकरण गर्न निर्माण भएका कानून प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन भएको हुने।

(5) सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्र एवम् सामाजिक जीवनका सबै पक्षमा मानव अधिकारको सम्मान गर्ने संस्कृतिको विकास भएको हुने।

(6) आर्थिक तथा सामाजिक दृष्टिले पछाडि परेका एवम् पारिएका अपाङ्गता भएका व्यक्तिको संरक्षण र सशक्तीकरण भएको हुने।

३. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको कार्ययोजनाको प्रगति प्रतिवेदनको ढाँचा

(1) सामाजिक सशक्तीकरण कार्यक्रम

क्र.सं.	कार्यक्रम	समयावधि	सहभागी संख्या	लागत	अपेक्षा	उपलब्धि	कैफियत

(ख) आर्थिक सशक्त्तीकरण सम्बन्धी कार्यक्रम

क्र.सं.	कार्यक्रम	कार्यक्रमको उद्देश्य	कार्यक्रमको ढाँचा	उपलब्धि	लागत	उपलब्धि	कैफियत

(ग) कार्ययोजना कार्यान्वयन पश्चातको उपलब्धि

क्रम संख्या	विगतको अवस्था	कार्यान्वयनको अवस्था	लागत	साढे दुई वर्षको उपलब्धि	सामाजिक प्रभाव	जिम्मेवार निकायको भनाइ	कैफियत

अपाङ्गता सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति तथा कार्ययोजना २०६३ को समिक्षा

२०६३ सालमा महिला बालबालिका तथा समाजकल्याण मन्त्रालयको पहलमा अपाङ्गता सम्बन्धि राष्ट्रिय नीति तथा कार्ययोजना निर्माण गरियो । राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ नेपाल र राष्ट्रिय योजना आयोग समेतको सकृय सहभागिता र प्रयासमा बनेको यस नीति तथा कार्ययोजना निर्माणमा विभिन्न विषयगत मन्त्रालयहरूको समेत सहभागिता रहेको थियो । शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, तालिम, पहुँच, पुनर्स्थापना लगायत जम्मा १७ वटा प्राथमिकता क्षेत्र निर्धारण गरि महिला बालबालिका तथा समाजकल्याण मन्त्रालयको मन्त्री स्तरीय निर्णयबाट लागु गरिएको यस नीति तथा कार्ययोजनाको कार्यान्वयन भने अपेक्षा गरेअनुरूप प्रभाकारी हुन सकेन । यस नीति तथा कार्ययोजना अनुरुप विभिन्न जिल्लामा अलग्गै जिल्ला नीति र कार्ययोजना निर्माण गरि काम गर्ने प्रयासहरू पनि भिए । केहि जिल्लाहरूमा अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी निकाय र स्थानीय सरकारको लगानीमा जिल्ला विकास समितिमार्फत केहि कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन भई उपलब्धीहरू हासिल पनि भिएका छन् । तर अधिकांश जिल्लामा यो नीति तथा कार्ययोजनाको कुनै असर देखिएन । समग्रमा हेर्दा नीति तथा कार्ययोजनाले चाहे अनुसार न त सरकारले बजेट नै विनियोजना गर्‍यो न यस नीति तथा कार्ययोजनाका आधारमा वार्षिक कार्यक्रमहरूनै बन्न सके । यद्दपी कार्यान्वयन पक्ष जे जस्तो भएपनि सिरकारले गरेको यो प्रयासआफैमा सकारात्मक थियो ।

यो नीति तथा कार्ययोजनाको कार्यान्वयन प्रभावकारी हुन नसक्नुका पछाडिका कारणहरूलाई केलाउन नेपाल सरकार महिला बालबालिका तथा समाजकल्याण मन्त्रालयको लागि राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ नेपालले विभिन्न सरोकारवाला निकाय, अपाङ्गता भएका व्यक्तिका संस्थाहरू, अपाङ्गता अधिकारकर्मी र सरकारी निकायका प्रतिनिधिहरूसँग विभिन्न चरणमा बैठक र छलफलहरू आयोजना गर्‍यो । यस बाहेक जिल्ला कार्यनीति बिनाइएका जिल्लाहरूमा उक्त नीतिको कार्यान्वयनको अवस्थाको अनुगमन पनि गिर्‍यो र सूचनाहरू सङ्कलन गर्‍यो । प्राप्त सूचनाका आधारमा उक्त २०६३ सालको अपाङ्गता सम्बन्धी नीति तथा कार्ययोजना प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुन नसक्नुका पछाडी देहायबमोजिम प्रमुख कारणहरू पाइएका छन् ।

1. वदलिँदो राजनैतिक परिवेशले राज्य र राजनैतिक दलहरूलाई संविधान सभा, राज्यको पुनर्संरचना र नयाँ सम्बिधान तर्फ बढि केन्द्रित गर्‍यो र अपाङ्गता सम्बन्धि नीतिगत व्यवस्थाहरुको कार्यान्वयन प्राथमिकतामा पर्न सकेन । यससँगै सरकार छिटो छिटो परिवर्तन भैरहने, मन्त्रीहरू फेरिइरहने र कर्मचारीहरूको छिटो छिटो सरूवा भैरहने प्रवृत्तिको कारणले पनियिसको कार्यान्वयनलाई प्रभावित तुल्यायो ।
2. यस नीति तथा कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन सरकारको कुनै एक निकायबाट मात्र संभव थिएन । विभिन्न मन्त्रालय र यस मातहतका निकायहरूले आ-आफ्नो तर्फबाट काम गर्नुपर्ने थियो । यसको लागि एउटा प्रभावकारी राष्ट्रिय स्तरमा समन्वय गर्ने निकायको आवश्यकता थियो । तर त्यस्तो अधिकारसम्पन्न र कृयाशील निकाय बन्न नसक्नुले नै यसको कार्यान्वयनमा मुख्य नकारात्मक असर पार्‍यो ।

3. सबै मन्त्रालयले यस नीति तिथा कार्ययोजनामा पूर्ण स्वामित्व ग्रहण गर्न सकेनन् र यस नीति तिथा कार्ययोजनाको कार्यान्वयनको लागि हरेक मन्त्रालयलाई जिम्मेवार भएर काममा लगाउने र त्यसको अनुगमन गर्ने कुनै अधिकार सम्पन्न निकाय भएन । जसको कारण यो दस्तावेज सबैको लागि बाध्यकारी दस्तावेज बन्न सकेन ।

4. यो नीति तिथा कार्ययोजनाको कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमन गर्ने र मुल्याङ्कन तथा समिक्षा गर्ने कुनै कुनै निकाय वा संयन्त्र गठन गरिएन र यस नीति तिथा कार्यायोजना निर्माणमा योजना आयोग स्वयम सहभागी भएको भएतापनि यस विषयमा त्यस निकायबाट कुनै अनुगमन हुन सकेन ।

5. नीति तिथा कार्ययोजना निर्माण भएतापनि यसको कार्यान्वयनकै लागि भिनेर सरकारले कुनै बजेटको व्यवस्था गर्न सकेन ।

6. यस नीति तिथा कार्ययोजनाको वारेमा सरकारी तथा गैर सरकारी सरोकारवाला निकायहरूलाई पर्याप्त अभिमुखीकरण र सूचना प्रवाह हुन सकेन ।